ORTADOĞU'YA BAKIŞ 2

EDİTÖRLER
Doç. Dr. Sayim Türkman
Dr. Abdurrahman İlhan

nobel
AKADEMİK YAYINCILIK
www.nobelyayin.com
nobelyayin | nobelkitap | nobelcocuk | nobelyasam | nobelcocukyayin
www.nobelyayin.com E-KİTAP
ISBN 978-625-406-355-8
9 786254 063558

EDİTÖRLER: Doç. Dr. Sayim Türkman - Dr. Abdurrahman İlhan
ORTADOĞU'YA BAKIŞ 2
nobel

ORTADOĞU'YA BAKIŞ 2

EDİTÖRLER
Doç. Dr. Sayim Türkman
Dr. Abdurrahman İlhan

nobel

ORTA DOĞU'YA BAKIŞ 2

Editörler
Doç. Dr. Sayim Türkman - Dr. Abdurrahman İlhan

nobel

ORTA DOĞU'YA BAKIŞ 2

Editörler

Doç. Dr. Sayim Türkman - Dr. Abdurrahman İlhan

Yayın No.: 3855
Uluslararası İlişkiler No.: 176
ISBN: 978-625-417-303-5
E-ISBN: 978-625-417-304-2
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2021

© Copyright 2021, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Dicle Korkmaz -dicle@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Lale Yalçın -laleeyalcin@gmail.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-
Baskı Sorumlusu: Yavuz Şahin -yavuz@nobelyayin.com-
Baskı ve Cilt: Sarıyıldız Ofset Amb. Kağ. Paz. San. ve Tic. Ltd Sertifika No.: 23593
İvedik Ağaç İşleri San. Sit. 1354. Cad. 1358. Sok. No.: 31 Ostim / ANKARA

Kütüphane Bilgi Kartı

Türkman, Sayim., İlhan, Abdurrahman.
ORTA DOĞU'YA BAKIŞ 2 / Editörler: Sayim Türkman - Abdurrahman İlhan
1. Basım, XIV+ 562 s., 13,5x19,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-417-303-5
E-ISBN: 978-625-417-304-2
1. Orta Doğu 2. Türkiye 3. Irak 4. Suriye 5. Mısır 6. İran

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65 - **Sipariş:** siparis@nobelyayin.com-
E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com / www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, D&R Mağazaları, Dost Dağıtım, Ekip Dağıtım, Kida Dağıtım, Kitapsan, Nezih Kitabevleri, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri

BÖLÜM YAZARLARI

Prof. Dr. H. Mustafa Eravcı,
Yıldırım Bayezid Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

Dr. Doğacan Başaran,
Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM) Uzmanı, e-posta: basaran@ankasam.org, ORCID: 0000-0002-5055-5069.

Elif Günal,
Zehra Ülker İlkokulunda Öğretmen.

Dr. Naime Yüksel Kayaçağlayan,
Ankara Yıldırım Beyazıt Ünv. İTBF Tarih Bölümü
Dr. Araş. Gör, nykayacaglayan@ybu.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-3245-5582.

Dr. Arzu Erman,
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü
Dr. Arş. Gör., aerman@ybu.edu.tr.

Dr. Mücahide Nihal Engel,
Ankara Yıldırım Beyazıt Ünv. İnsan ve Toplum Bilimleri Fak.
Tarih Bölümü Dr. Öğretim Görevlisi.

Doç. Dr. Sayim Türkman, Editör,
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İTBF Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi, sayimturkman@hotmail.com.

Prof. Dr. Bilal Karabulut,
AHBV Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.

Dr. Abdurrahman İlhan,
Editör.

Dr. Serpil Güdül,
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
Uluslararası İlişkiler Bölümü, serpil.gudul@hbv.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-1124-7968.

Dr. Nuri Salık,
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü
Dr. Öğretim Üyesi, e-posta: nurisalik@gmail.com.

Dr. Emre Ozan,
Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü,
e-posta: emre.ozan@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0808-8444.

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin Erol,
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi ve Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM) Başkanı, e-posta: mserol@gmail.com.

Dr. Kadir Ertaç Çelik,
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü, ORCID: 0000-0002-7856-9411, e-posta: clkertac@gmail.com.

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **iii**

ÖN SÖZ ..... **xiii**

TARİHSEL SÜREÇTE İRAN VE ATABÂT-I ALÎYÂT **1**
H. Mustafa Eravcı

Giriş 1
1. Safeviler ve Atabat 4
2. Afgan-Nadir Döneminde İran ve Atabat: 8
3. Kaçarlar ve Atabât-ı Aliyât 12
4. Pehleviler ve Atabat 18
5. İslam Devrimi Sonrası İran'ın Irak Politikası ve Atabat 22
Kaynakça 29

TARİHÎ NOKTADA ORTA DOĞU **33**
Elif Günal

Kaynakça 63

İRAN'IN KÜRT POLİTİKASI **65**
Doğacan Başaran

Giriş 65
1. İran'da Kürt Ayrılıkçılığı 67
   1.1. İran Kürdistanı 67
   1.2. İran Kürtlerindeki Ayrılıkçı/Bağımsızlıkçı Taleplerin Tarihsel Arka Planı 70
   1.3. Pehlevi Hanedanlığı Döneminde İran Kürtleri ve Kürtlerin Mahabad Cumhuriyeti Deneyimi 72
   1.4. İslam Devrimi Sonrasında İran'da Ayrılıkçı Kürt Hareketleri 76
      1.4.1. İran Kürdistan Demokratik Partisi 79
      1.4.2. İran Kürdistanı Devrimci ve Emekçi Partisi 80
      1.4.3. Kürdistan Özgür Yaşam Partisi 81

1.4.4. Kürdistan Özgürlük Partisi 82
2. İran'ın Irak Kürtlerine Yaklaşımı 86
2.1. IKBY 87
2.1.1. IKBY'nin Demografik Yapısı 88
2.1.2. IKBY'nin Politik Yapısı 90
2.2. İran'ın Kuzey Irak Politikası 92
2.2.1. ABD'nin İşgal Etmesinden Önceki Süreçte İran'ın Kuzey Irak Politikası 93
2.2.2. ABD'nin Irak'ı İşgal Etmesinin Ardından İran'ın Kuzey Irak Politikası 94
2.2.3. ABD'nin Irak'tan Çekilme Kararı Sonrasında İran'ın Kuzey Irak Politikası 95
2.2.4. DEAŞ'ın İran'ın Kuzey Irak Politikasına Etkisi 96
2.2.5. 25 Eylül Referandumu Sürecinde İran'ın Irak Politikası 97
2.2.6. Referandum Sonrasında İran'ın Kuzey Irak Politikası 99
3. İran'ın PKK'yla Olan ilişkileri Bağlamında Tahran'ın Türkiye'deki Ayrılıkçı Hareketlere Olan Yaklaşımı 101
3.1. Humeyni Dönemi 103
3.2. Rafsancani Dönemi 105
3.3. Hatemi Dönemi 107
3.4. Ahmedinejad Dönemi 109
3.5. Güncel Durum: Ruhani Döneminde İran'ın PKK Politikası 110
4. İran'ın Suriye Kürtlerine Yaklaşımı 114
Sonuç 121
Kaynakça 123

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA İNGİLİZ ELÇİLERİ (1583-1700) 129
Naime Yüksel Kayaçağlayan
1. 1660 Öncesi Osmanlı-İngiliz İlişkileri ve İlk İngiliz Elçileri (1583-1660) 137
2. 1660 Sonrası Osmanlı-İngiliz İlişkileri ve İngiliz Elçileri (1660-1700) 160

Sonuç 167
Kaynakça..... 170

MISIR ULUSAL TARİH YAZIMINDA MEHMET ALİ PAŞA 175
Arzu Erman

Giriş 175
1. Milliyetçi Tarih Yazımında Ulusların Oluşumu..... 177
2. Modern Mısır'ın Kurucusu olarak Mehmet Ali Paşa 180
   2.1. Fransız İşgali..... 184
   2.2. Reformlar 185
3. Mısır'ın Sosyal Yapısının Dönüşümü 189
4. Mısır Ordusu'nun Oluşumu..... 192
Sonuç 196
Kaynakça..... 198

18. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA AVRUPALI DEVLETLERİN MISIR ÜZERİNDEKİ REKABET VE ÇIKAR İLİŞKİLERİ 201
Mücahide Nihal Engel

1. 18. Yüzyılın İkinci Yarısında Mısır'da Avrupalı Devletler: Neden ve Nasıl?..... 206
2. Avrupalı Milletlerin Mısır ve Doğu Akdeniz'deki Ticari Faaliyetleri..... 215
3. İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Mısır'daki Çıkarları Doğrultusunda Yerel Yöneticilerle Kurdukları İlişkiler..... 230
Sonuç 243
Kaynaklar..... 246

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI DOĞU (KAFKAS) CEPHESİ, TÜRK İLERİ HAREKÂTI: ERZİNCAN, TRABZON, ERZURUM, KARS VE BAKÜ'NÜN İŞGALDEN KURTARILMASI (1917- 1918) 253
Sayim Türkman

Giriş 253
1. Erzincan Mütarekesi 260
2. Brest-Litovsk Anlaşması (3 Mart 1918) ve Erzurum'un İşgalden Kurtarılması (12 Mart 1918) 280
3. Sarıkamış, Ardahan, Batum'un ve Kars'ın Kurtarılması 290
   3.1. Sarıkamış'ın Kurtarılması 290
   3.2. Batum'un Geri Alınması 292
   3.3. Kars'ın geri alınması 296
4. Kafkas İslam Ordusunun Kurulması ve Bakü'nün Alınması 303
Kaynakça 315

ORTA DOĞU BAĞLAMINDA TERÖRİZMİN SEBEPLERİ, AMAÇLARI VE MÜCADELE YÖNTEMLERİ ÜZERİNE BİR ANALİZ 319
Bilal Karabulut

Giriş 319
1. Terörizmin Psikolojik, Sosyolojik, Ekonomik, Siyasi ve Yapısal Nedenleri 321
2. Terörizmin Başlıca Amaçları 325
3. Devletlerin Terörizmle Mücadele Stratejileri 327
4. Uluslararası Örgütlerin Terörizmle Mücadele Stratejileri 330
5. Orta Doğu ve Terörizm: İntihar Eylemleri Örneği 334
Sonuç 338
Kaynakça 340

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA ORTA DOĞU 343
Abdurrahman İlhan

Giriş 343
1. Türk Dış Politikasında Orta Doğu ile İlişkiler 346
   1.1. İlişkileri Etkileyen İç ve Dış Faktörler 346

1.2. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Türkiye'nin İslam Dünyasıyla İlişkileri 352
1.3. Soğuk Savaş Yıllarında Türkiye'nin Orta Doğu ile İlişkileri 356
1.4. Orta Doğu ile Yakınlaşma Arayışları 364
1.5. Yeni Soğuk Savaş 371
1.6. Soğuk Savaş Sonrası Dönem 375
Sonuç 384
Kaynaklar 390

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ'NDE DOKTRİNLER ÇERÇEVESİNDE ORTA DOĞU POLİTİKASI 395
Serpil Güdül

Giriş 395
1. Truman Doktrini 397
2. Marshall Planı 401
3. Eisenhower Doktrini Öncesi Bölgedeki Gelişmeler 402
4. Muhammed Musaddık Darbesi 403
5. Bağdat Paktı 405
6. Süveyş Krizi 406
7. Eisenhower Doktrini 409
8. ABD'nin Lübnan'a Müdahalesi 413
9. Nixon Doktrini 418
10. Carter Doktrini 427
11. Rehineler Krizi 429
12. Reagan Doktrini 431
13. İran-Irak Savaşı 434
14. İran-Kontra Skandalı 436
Sonuç 437
Kaynakça 441

REFORM ARAYIŞINDAN DEVRİMCİ MÜCADELEYE: BEŞŞAR ESED DÖNEMİNDE SURİYE MUHALEFETİ 447
Nuri Salık

Giriş 447
1. Barışçıl Yollardan Reform Arayışı: Arap Baharı Öncesinde Suriye Muhalefeti 449
2. Arap Baharı ve Devrimci Muhalefetin Oluşumu: Suriye Ulusal Koalisyonu (SUK) 459
3. Muhalefetin Yeniden Yapılandırılması: SUK'tan SMDK'ye Geçiş 469
Sonuç 480
Kaynakça 482

TÜRKİYE'NİN ULUSAL GÜVENLİK POLİTİKASINDA ORTA DOĞU: ARAP BAHARI'NIN ETKİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME 489
Emre Ozan

Giriş 489
1. Türkiye'nin Güvenlik Odaklı Orta Doğu Politikası 491
2. Türkiye'nin Yeni Güvenlik Anlayışı ve Yeni Orta Doğu Politikası 496
3. Arap Baharı ve Türkiye 502
4. Türkiye'nin Değişen Güvenlik Ortamı 508
   4.1. Uluslararası Düzey 509
   4.2. Bölgesel Düzey 514
   4.3. Ulusal Düzey 517
Sonuç 519
Kaynakça 521

ABD'NİN SURİYE POLİTİKASINDA VEKİL AKTÖR OLARAK TERÖR ÖRGÜTLERİ: YPG ÖRNEĞİ 525
Mehmet Seyfettin Erol
Kadir Ertaç Çelik

Giriş 525
1. Yeni Nesil Savaşlar Bağlamında Vekil Aktörler 527

1.1. Kavramsal Açıdan Savaş Olgusunun İncelenmesi 527
1.2. Savaş Olgusunun Dönüşümü 531
2. Vekâlet Savaşları 534
2.1. Vekâlet Savaşlarının Odağında ABD'nin Suriye Politikası 536
3. YPG Terör Örgütü ve ABD 543
Sonuç 552
Kaynakça 554

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA İNGİLİZ ELÇİLERİ (1583-1700)

Naime Yüksel Kayaçağlayan

İngilizlerin, Hristiyan olmayan bölgelerde varlık göstermiş oldukları ilk yerlerden biri Müslüman Osmanlı İmparatorluğu olmuştur. İngiltere'nin özellikle de ticari alanda kaydetmiş olduğu gelişmeler XVI. yüzyıl sonları ile XVII. yüzyıl boyunca bu ülkeyi Avrupalı rakipleriyle mücadele etmeye itmiş ve Hristiyan Avrupa ile Müslüman Orta Doğu arasındaki ticari ilişkilerle başlayan bu süreç büyük değişimler göstererek devam etmiştir.[134] İngiltere'nin ticari ilişkilerini geliştirmek amacıyla Osmanlı topraklarında bulundurmuş olduğu temsilciler, Osmanlı için siyasi ve idari alanda birçok değişimin etkileyicisi ve zamanla artan nüfuzları ile de uygulayıcıları olmuşlardır.

İngiltere'de Doğu'ya olan ilgi çok erken yıllarda olmasa da özellikle ticari ilişkilerin başladığı yıllardan itibaren yoğun bir şekilde görülmüştür. Bu ilişkilerin yoğunluk kazanmasıyla İngiltere'de Türk imgesi, önce Türklere ilişkin Latince, Fransızca ve İtalyanca birtakım eserlerin İngilizceye çevrilmeye başlamasıyla birlikte şekillenmiştir.[135] Özgün eserlerin ise Levant Com-

[134] Daniel Goffman, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler 1642-1660**, Çev. Ayşe Başçı-Sander, İstanbul, 2001, s. 12.

[135] Berna Moran, **Türklerle İlgili İngilizce Yayınlar Bibliyografyası**, İstanbul, 1964, s. 2.

pany'nin[136] kurulmasından sonra başladığını belirtmek gerekir. İngiliz seyyahlar arasında diplomatlar başta gelmektedir. Elçilerin yanı sıra Levant Company tüccarlarının bazıları ve seyyah olarak bulunan bazı gezginler de elçi kabul törenlerinde Osmanlı sarayına girebilmişler ve padişahın yaşam tarzını kısmen gözlemleyip, anılarını yazınsal veya resimsel olarak ifade etmişlerdir.[137] Osmanlı-İngiliz ticari ilişkilerini geliştirmek amaçlı baş-

[136] Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere arasında ilişkilerin başlamasını sağlayan ve önceleri *Turkey Company* diye anılan *Levant Company* ülke ticaretinde etkin rol oynamıştır. *Levant Company*, sadece İngiltere'nin ekonomisini yükseltmekle kalmamış, ülkenin kültür, sanat ve bilim alanlarına, coğrafya ve seyahatlere yol açmış, köleliğin kaldırılmasında etkin olmuş, uzak diyarlardaki insanlara da İngiliz medeniyetini tanıtmıştır. Netice Yıldız, "İngiliz Yaşamında Türk İmgesi ve Etkileri", **Türkler Ansiklopedisi**, C. XI, Ankara, 2002, s. 925.

[137] Bu dönemde İngiliz elçisi veya elçilik kâtibi olarak görev yapmış ve hatıratlarını yazan ya da mektuplarının kitap hâline getirilerek ortaya konulan eserlerden bazıları şunlardır: Henry Lello'nun raporları **The Report of Lello Third English Ambassadorto The Sublime Porte;** Abbott'un derlemiş olduğu elçi John Finch'in kayıtları **Under The Turk in Constantinapole - A Record of Sir John Finch's Embassy 1674-1681;** Winchelsea'nın elçiliği döneminde kâtibi olarak İstanbul'da bulunan Paul Ricaut'un **The History of The Present State of The Ottoman Empire.** Bu konuda en önemli seyyahlar ve seyahatnameleri ise şu şekildedir: Dallam, Thomas, **Early Voyages and Travels in The Levant I. The Diary of Master Thomas Dallam 1599-1600**, Yay. Haz., Theodore Bent, Hakluyt Society Yay., Londra, 1893; Sanderson, John, **The Traveles of John Sanderson in The Levant (1584-1602)**, ed. Sir William Foster, Londra, 1931; Moryson, Fynes, **An Itinerary (1596)**, Londra, 1617; Sherley, Sir Anthony, **The Three Brothersor The Travelsand Adventures of Sir Anthony, Sir Robert, Sir Thomas Sherley in Persia, Russia, Turkey, Spain (1602-1605)**, Londra, 1825; Sandys, George, **Sandys' Travailes (1610)**, Londra, 1652; Lithgow, William, **The Total Discourse of The Rare Adventures and Painful Peregrinations, Asia and Africa (1611)**, Londra, 1640; Guillaume Joseph Grelot, **A Late Voyageto Constantinople (1630-16??)**; Blunt, Henry, **A Voyage into The Levant (1634)**, Andrew Crooks, Londra, 1638; Rosedale, H. G., **Queen Elizabeth and**

layan siyasi ilişkiler, Osmanlı İmparatorluğu hakkında detaylı bilgileri kapsayan eserlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kaleme alınmış oldukları döneme yakın zamanlarda bastırılan bu eserler, Batı'nın Yakın Doğu'yu tanımasında önemli birer kaynak olmuşlardır. Bu durum, İngiliz edebiyatında Türklerle ilgili eserlerin ortaya çıkmasına yol açmış, sıradan İngilizlerin yaşamına Osmanlı kültürü ve yaşamı anlatı olarak girmeye başlamıştır.

İngiltere-Osmanlı diplomatik ilişkileri, III. Murad döneminde (1574-1595) William Harborne'un ilk İngiliz elçisi sıfatıyla İstanbul'a gelmesiyle başlamıştır. İngilizlerin Osmanlı nezdindeki diplomatik ilişkilerinin en önemli nedeni, Osmanlı yönetimi altında bulunan Doğu Akdeniz'de Avrupalı Devletlerin yapmakta olduğu geniş çaplı ticarette İngiliz tüccarlarının da bir pay edinebilme isteğidir. Bu dönemde İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nun Fransızlara tanımış olduğu 1569 imtiyazlarına bağlı olarak ancak Fransız bayrağı altında ticaret yapabiliyordu.[138] İngiltere ise artık Fransız bayrağı altında Doğu Akdeniz'de ve Osmanlı topraklarında ticaret yapmak istemiyordu. Bu nedenle Doğu-Batı ticaretinde pay almak isteyen İngiltere, kendi ülkesinde üretilen yünlüleri bizzat Osmanlı topraklarına getirmek için diplomatik girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Türk-İngiliz ilişkilerinin ilk dönemlerinde ticari ilişkilerin öne-

The Levant Company, Oxford Prited at The University Press, Londra, 1904.

[138] Fransızların ticaret yaptıkları limanlarda birer konsolosları bulunuyor, gemiler konsolosluk resmî adıyla, bu kişiye belirli bir vergi ödüyorlardı. Hâlbuki İngilizler açısından Osmanlı ile münasebetler resmen başlatılacak olursa İstanbul'da bir elçilik ve diğer yerlerde konsolosluklar kurularak bu vergilerin yabancılara gitmesi önlenmiş olacaktı. Alfred C. Wood, **A History of The Levant Company**, London, 1964, s. 9-10.

mi o kadar büyük olmuştur ki İstanbul'daki elçinin masrafları uzun yıllar boyunca, İngiliz hükûmeti yerine Levant Şirketi tarafından karşılanmıştır.

XVI ve XVII. yüzyıllarda Levant Şirketinin İngiliz ekonomik hayatında büyük etkileri görülmüştür. İki ülke arasındaki ticaret en parlak dönemini bu şirket sayesinde 1620-1683 yılları arasında yaşamıştır.[139] Şirketin Doğu Akdeniz'e yapılacak olan ticarette kendi gemilerini kullanma zorunluluğu gibi ekonomik haklarının yanı sıra önemli siyasi hakları da olmuştur. Mesela Doğu Akdeniz'deki konsolosları tayin edebilmiş ve İstanbul elçisinin seçiminde dahi kralın aralarından birini seçeceği üç aday önerme hakkına sahip olmuştur.[140]

İngiltere'nin, Osmanlı İmparatorluğu ile XVI. yüzyılın sonlarında ilişkilerin başlatılması yönündeki isteklerinin ekonomik boyutu yanında bazı siyasal nedenleri de vardır. Protestan İngiltere o tarihlerde Katolik İspanya ile çatışma hâlindeydi. Osmanlı ile dostluk kurmak, İngilizlerin puta tapanların başı diye bilinen İspanya Kralı II. Philip'in deniz gücüne karşı dengeleyici bir unsur olabilirdi. Nitekim William Harborne'un Osmanlı sarayı nezdindeki en büyük başarılarından biri, İspanyol-Osmanlı mütarekesinin yenilenmesinin engellenmesinde gösterdiği çabalar olmuştur.[141]

---

139 Ali İhsan Bağış, "III. George Döneminde İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ekonomi Siyaseti", **Türk-İngiliz İlişkileri (1583-1984)**, Ankara, 1985, s. 43.

140 Johann Wilhelm Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. IV, Çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul, 2011, s. 214.

141 Baron Joseph Von Hammer Purgstall, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. IV, Yay. Haz. Mümin Çevik, İstanbul, 2010, s. 1068.

XVI. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı ile İngiltere arasında hiçbir dostluk münasebeti oluşmamış ve dolayısıyla hiçbir ahidnâme addolunmamıştır.[142] Osmanlı İmparatorluğu'nda resmî yazışmalarda "Kraliçe Elizabeth" adının geçtiği ilk belge Fransa Kralı IX. Şarl'den gelen yazıya Sokullu Mehmed Paşa tarafından cevap olarak yazılmış olan nâmede "İngiltere nâm Kraliçe" ibaresinde görmekteyiz (H 18 Rebîülevvel 980 / M 29 Temmuz 1572).[143] İngiltere'nin, Fransa'nın ticari üstünlüğüne bağlı kalmak istememesi üzerine Osmanlı İmparatorluğu nezdinde III. Murad'ın dostluğunu kazanmak ve Britanya adalarının ticaretine uygun şartlar elde etmek hususunda Kraliçe Elizabeth tarafından başlatılan girişim başarılı olmuştur.[144] İngiltere'nin Osmanlı nezdinde bu şekilde bir başarı elde etmesinde dönemin mevcut şartlarının dışında gerek Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'nın[145] ve gerekse de devletin nüfuzlu ricalinden Hoca Sadeddin Efendi'nin[146] büyük

---

142 Hammer, **age.,** s. 1037

143 Ahmet Refik, **Türkler ve Kraliçe Elizabet (1200-1255),** İstanbul, 1932, s. 3. Bu nâmenin tam metni Ahmet Refik, **age.,** s. 16-18.

144 Bu dönemde özellikle de İngiltere'nin rakibi olan İspanya da Osmanlı'dan ticari imtiyazlar kazanmak amacıyla diplomatik ilişkilere girişmiştir. Ancak İspanya'nın yapmış olduğu müzakereler sadece bir sulh anlaşmasıyla sonuçlanmıştır. Hammer, **age.,** s. 1037.

145 Stanford Show, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, Çev. Mehmet Harmancı, C. I, İstanbul, 2008, s. 212-227. Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'nın İngiltere ile kurulan ilişkilerde devletin çıkarlarına hizmet etmekten ziyade kendi menfaati için çalıştığını ifade eden kaynaklar da bulunmaktadır. *"Hristiyan hükûmetleriyle muahedede menafi-i ticarete hizmetinden ziyade kendi kesesine külli para idhali imkânını görmekte olan Sokullu, bunların arzularını is'af eyledi"*. Mübahat S. Kütükoğlu, **Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri-I (1580-1838),** Ankara, 1974, s. 11, not 23.

146 Osmanlı Türk tarihçilerinin en büyüğü bilinen ve kendi devrinin en tanınmış ulemasından sayılan Hoca Sadeddin Efendi, Osmanlı İmparatorluğu'nun iç ve

etkileri olmuştur. Hoca Sadeddin Efendi, Kraliçe Elizabeth'in 1578'den itibaren İstanbul'a gönderdiği temsilcileri desteklemiş, hatta onların isteklerini III. Murad'a ulaştırmış ve İngiliz isteklerine uygun olarak, İran harbinin bir an evvel bitirilerek, İspanya'ya karşı müşterek bir cephe alınmasına taraftar olmuştur. Bu suretle de Türk-İngiliz münasebetlerinin kurulmasında etkin bir rol oynamıştır.[147]

İngiltere'yi Osmanlıyla münasebet kurmaya mecbur eden sebeplerden bir diğeri de Akdeniz'deki İngiliz ticareti için büyük bir tehdit unsuru olan korsanları biraz olsun kontrol altına almak isteğidir. İstanbul'da İngiliz elçiliği tesis edildikten sonra bu konuda elçinin en önemli görevi, Osmanlı padişahı başta olmak üzere birçok üst kademelerdeki devlet adamlarından Trablus, Tunus, Cezayir eyaletleri beylerine İngiliz gemilerini rahatsız etmemeleri için mektuplar ve emirler göndertmek olmuştur. Nitekim bu konuda 1584'te Cezayir'deki İngiliz tacirlerinin Cezayir'deki mümessili olan Tipton, İstanbul'daki ilk İngiliz elçisi Harborn'a gönderdiği mektupta, yardım talep etmesi üzerine bu konuda elçi Harborn elinden gelen girişimleri yapmıştır. Bu gelişmelerden anlaşılacağı üzere İngiliz millî servetinin oluşmasında rol oynayan en önemli gelişme, Osmanlı

---

dış politika meselelerinde önemli bir rol oynamıştır. III. Murad'ın şehzadeliği yıllarında hocalığını yapan Sadeddin Efendi, onun tahta çıkmasıyla devletin en nüfuzlu ricalinden biri olmuştur. İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu ile herhangi bir anlaşma yapmasına karşı çeşitli entrikalar çeviren Fransız ve Venediklilere karşı meselenin İngilizlerin lehine sonuçlandırmada Hoca Sadeddin Efendi'nin payı büyüktür. Akdes Nimet Kurat, "Hoca Sadeddin Efendi'nin Türk İngiliz Münasebetlerinin Tesisi ve Gelişmesindeki Rolü", **Fuad Köprülü Armağanı**, İstanbul, 1953, s. 305-309.

147 Şerafeddin Turan, "Sadeddin", **İslam Ansiklopedisi**, C. X, İstanbul, 1978, s. 28.

padişahlarının müsamaha ve yardımı sayesinde İngilizlerin Doğu Akdeniz'deki ticareti olmuştur.[148]

XVI. yüzyılda Osmanlı'ya gönderilen İngiliz elçilerinin büyük bir çoğunluğu ticari bir kuruluş olan *"Levant Company"* nin üyesiydiler. Diplomatik görevlerinden dolayı sarayla olan yakın ilişkileri, para ve alışveriş alanındaki tecrübe ve bilgileri bulundukları toplumu birçok yönden değerlendirmelerine yardımcı olmuştur. Bu elçiler, edindikleri tecrübelerini hem resmî nitelikteki raporlarında ifade etmişler hem de ticari yazışmalarının dışında saray hakkındaki bilgilerini ve yaşadıkları olayları seyahatnamelerinde dile getirmişlerdir.[149] Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere arasında 1583'te başlayan resmî ilişkilerde 1701 yılına kadar görev yapan bu elçiler ve görev süreleri şu şekildedir:

William Harborne (1582-1588) 20 Kasım 1582 tarihinde atandı; 26 Mart 1583'te elçi olarak İstanbul'a geldi ve 1588 Ağustos'unda ayrıldı.

Edward Barton (1588-1597) Harborne'un ayrılırken yerine bıraktığı görevliydi. 1591 ya da 1593 tarihinde resmen elçi olarak atandı ve Aralık 1597'de İstanbul'da öldü.

Henry Lello (1597-1607) Barton'un sekreteri (müsteşar) idi; 1597 yılında elçi olarak atandı ve 24 Mayıs 1607'de İstanbul'dan ayrıldı.

Sir Thomas Glover (1606-1611) İstanbul'a 1606 yılının 23 Aralık'ında geldi ve Levant Company'nin 17 Eylül 1611 tarihli mektubuyla geri çağrıldı.

---

148 Hamit Dereli, **Kraliçe Elizabeth Devrinde Türkler ve İngilizler**, İstanbul, 1951, s. 62-63.

149 Tülay Reyhanlı, **İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yüzyılda İstanbul'da Hayat (1582-1599)**, Ankara, 1983, s. 24.

Sir Paul Pindar (1611-1620) 1611 yılının aralık ayında İstanbul'a geldi, şirketin 25 Ocak 1618 tarihli mektubuyla geri çağrıldı ve Mayıs 1620'de İstanbul'dan ayrıldı.

Sir John Eyre/Ayre (1619-1621) İstanbul'a 1620 Nisan'ında geldi ve 9 Temmuz 1621 tarihli mektupla geri çağrıldı.

Sir Thomas Roe (1621-1628) İstanbul'a 28 Aralık 1621'de geldi, 26 Ekim 1627 tarihli mektupla geri çağrıldı ve 1628 Haziran'ında İstanbul'dan ayrıldı.

Sir Peter Wyche (1627-1638) İstanbul'a Nisan 1628'de geldi, Mayıs 1639'da ayrıldı.

Sir Sackville Crowe (1633-1647) Türkiye'ye 1638'de geldi, Ocak 1647'de geri çağrıldı ve 23 Kasım 1647'de İstanbul'dan ayrıldı.

Sir Thomas Bendysh (1647-1661) 8 Ocak 1647'de atandı, İstanbul'a 26 Eylül 1647'de geldi, 25 Haziran 1660'ta geri çağrıldı ve 11 Mart 1661'de İstanbul'dan ayrıldı.

Heneage Finch (Kont Winchilsea) (1661-1667) 17 Ocak 1661'de İstanbul'a geldi, 19 Aralık 1667 tarihli mektupla geri çağrıldı ve Türkiye'den 1669 yılının Ocak-Mayıs arasında bir tarihte ayrıldı.

Sir Daniel Harvey (1668-1672) İstanbul'a 20 Aralık 1688'de geldi, 26 Ağustos 1672'de Turkiye'de öldü.

Sir John Finch (1672-1681) 1672 Kasım'ında seçildi, İstanbul'a 18 Mart 1674'te geldi ve Kasım 1681'de Türkiye'den ayrıldı.

Lord James Chandos (1680-1687) İstanbul'a 22 Temmuz 1681'de geldi, Kasım 1684'te geri çağrıldı ve Türkiye'den Ekim 1687'de ayrıldı.

Sir William Trumbull (1686-1691) İstanbul'a 17 Ağustos 1687'de geldi, kendi isteği ile geri çağrıldı ve 31 Temmuz 1691'de İstanbul'dan ayrıldı.

Sir William Hussey 20 Nisan 1690'da şirket tarafından seçildi, 28 Haziran 1691'de İstanbul'a geldi ve 14 Eylül 1691'de Belgrad'da öldü.

William Harbord Kasım 1691'de aday gösterildi, 8 Mart 1692'de Viyana'ya vardı ve 31 Temmuz 1692'de Belgrad'da öldü.

Lord William Paget (1692-1701) İngiltere'den 12 Eylül'de ayrıldı, Temmuz 1693'te İstanbul'a geldi, 1697'de geri çağrılmasını istedi ve Mayıs 1702'de ayrıldı.[150]

1. 1660 Öncesi Osmanlı-İngiliz İlişkileri ve İlk İngiliz Elçileri (1583-1660)

İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu ile başlatmış olduğu ticari ve siyasi ilişkiler çerçevesinde Osmanlı nezdinde göndermiş olduğu ilk elçi William Harborne olmuştur. 17 yaşında okulu terk ederek ticaret hayatına atılan Harborne adına ilk olarak 1577 yılında Spanish Company'in denizaşırı ticaret listesinin önde gelen isimleri arasında rastlanılmaktadır. Birkaç yıl sonrasında ise William Harborne Londra ile Babıâli arasındaki kapıları açan ilk isim olmuştur. William Harborne 1 Temmuz 1578'de hiçbir resmî sıfatı olmadan ve Kraliçe Elizabeth'ten Sultan III. Murad'a hitaben yazılmış herhangi bir mektup taşı-

[150] Wood, **age.,** s. 251-252; Uygur Kocabaşoğlu, **Majestelerinin Konsolosları-İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İngiliz Konsoloslukları (1580-1900),** İstanbul, 2004, s. 219-220.

madan Londra'dan gizlice ayrılarak İstanbul'a gelmiştir. Amacı, Osmanlı makamlarından ticaret hususunda serbest geçiş belgesi temin etmektir.[151]

Harborne bir taraftan şahsen ticaret işleriyle meşgul olurken, diğer yandan bu ticaret faaliyetini Osmanlı makamları ile yapılacak bir anlaşmaya bağlamak amacındaydı. Bu hususta Venedik ve Fransız tüccarlarına Babıâli tarafından verilen "Ahidnâme"[152] örnek tutulmuş ve Harborne da buna benzer bir iznin İngilizlere de verilmesi hususunda teşebbüslerde bulunmuştur. Bu amacını gerçekleştirebilmek için öncelikle Veziriazamın onayına bağlı olduğunu bildiğinden Sokollu Mehmed Paşa'ya müracaat etmiştir. Harborne'in istediği şey, İngiliz tüccarlarının Osmanlı topraklarına sadece gelip gitmeleri ve alış-veriş yapmaları değil, bunu bir garanti altına almak ve İngilizlere, Venedikli ve Fransız tüccarlarına verilen hak ve imtiyazları tanıtmaktı. Harborne, bu suretle İstanbul'da dört ay gibi kısa bir zaman içinde, İngiltere ile Osmanlı arasında ilk münasebetlerin esasını kurmada ve küçümsenmeyecek başarılar elde etmede başarılı olmuştur.[153]

---

[151] Zinkeisen, Harborne'nun İstanbul'a gelirken Kraliçe Elizabeth'in III. Murad'a yazdığı ve içeriği kraliçenin Dîvân-ı Hümâyûn ile dostluk ve barış içerisinde yaşamak istediğinden ve yalnızca Harborne için değil, tüm tebaası için de aynı kendi bandırası altında tam ticaret özgürlüğü isteğinden oluşan bir mektupla geldiğini belirtmektedir. Johann Wilhelm Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. III, Çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul, 2011, s. 301.

[152] *Ahidnâme*: Hükümdarların emriyle bazı devlet, zümre ve şahıslara özel haklar tanımak üzere düzenlenen belge. Mübahat S. Kütükoğlu, "Ahidnâme", **DİA**, C. I, İstanbul, 1988, s. 536-537.

[153] Akdes Nimet Kurat, **Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1553- 1610)**, Ankara, 1953, s. 19-23.

İranlılarla devam eden uzun savaşın ilk kışında özellikle de Mustafa Çavuş'un[154] da yardımlarıyla Osmanlılara silah temin etmek üzere yaptığı teklifte Harborne, 7 Mart 1579 tarihinde Sultan tarafından Kraliçe Elizabeth'e hitaben bir emirnâme almayı başarmıştır.[155] Harbone'un Sultan III. Murad'tan Kraliçe Elizabeth'e bir nâme getirmiş olması, İngiliz hükûmeti nazarında büyük bir başarı sayılmıştır. Sultan Murad böylelikle, Osmanlı devlet işlerinde örneği görülmedik bir biçimde Osmanlı-İngiliz karşılıklı yazışma dönemini açmıştır. Kraliçenin Sultana hitaben Greenwich'ten 25 Ekim 1579 tarihinde gönderdiği teşekkür mektubuyla[156] Harborne yeniden İstanbul'a dönmüştür.[157]

---

154 Harborne'e en çok yardım edenlerden biri, aslen Macar olan Dîvân tercümanlarından Mustafa Çavuş olmuştur. İstanbul'a gelen yabancı devlet temsilcilerinin bütün işleri tercümanlar vasıtasıyla görüldüğü için Harborne, kendi işlerini Mustafa Çavuş'un yardımı ile takip etmiştir. Mustafa Çavuş Harborne'e elinden geldiği kadar yardımda bulunmuş, bunun karşılığında da İngilizler tarafından mükâfatlandırılmıştır. Kurat, **age.,** s. 16-17; Kraliçe Elizabeth 1582 tarihli Sultan III. Murad'a yazdığı mektubunda Mustafa Çavuş'tan bahsetmiş ve onun müteferrika rütbesine yükseltilmesini rica ve iltimas etmiştir. Dereli, **age.,** s. 73.

155 İngiliz Kraliçesine gönderilen mektubun metni, Mühimme Defteri No: 36, s. 120'den naklen İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "On Dokuzuncu Asır Başlarına Kadar Türk-İngiliz Münasebâtına Dair Vesikalar", **Belleten**, C. XIII, Sayı 51, Ankara, 1949, s. 615. İlgili vesika, H 1 Muharrem 987 / M 28 Şubat 1579 tarihlidir.

156 Kraliçe Elizabeth'in III. Murad'a gönderdiği bu nâme, ustaca tanzim edilmiş diplomatik bir vesika ve İngiltere hükûmeti tarafından Osmanlı İmparatorluğu ile resmî münasebetin kurulduğunu gösteren ilk İngiliz resmî vesikası olması bakımından önemlidir. Elizabeth, İngiltere ile münasebetin Osmanlılar için cazip ve faydalı olduğunu bazen açık bazen de kapalı bir şekilde ifade etmiştir. İngiltere'de Türklerin işine yarayacak birçok ticaret eşyasının bulunduğuna işaret etmekle birlikte bu sıralarda İran'a karşı harbin devam etmesi münasebetiyle, ihtiyaç duyulan kurşun,

Harborne, Kraliçe Elizabeth'in mektubunu padişaha takdim etmiş ve Mayıs 1580'de (H. Rebîülâhır 988) İngilizlerin Türkiye'de serbest ticaret yapmalarını kabul eden ilk ahidnâmeyi almayı başarmıştır.[158] Sultan III. Murad tarafından Kraliçe Elizabeth namına verilen bu ahidnâme, İngiltere ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ticaret ilişkilerini tanzim eden ve karşılıklı bir muahede neticesinde tespit edilen bir vesika olmayıp sadece Osmanlı padişahı tarafından İngiltere kraliçesine verilen bir lütuf ve ihsan mahiyetinde olmuştur. Yani tek taraflı bir ahidnâmedir. Bununla beraber bu ahidnâme iki devlet arasında mevcut ilk resmî antlaşma olarak önem kazandığı gibi Türkiye ile İngiltere arasında münasebetleri başlatan ve sonraki gelişmelere yol açan esas vesika olması bakımından da önemlidir.[159]

Harborne böyle bir ahidnâme almakla İngilizlere büyük bir ekonomik kazanç sağlamış, küçümsenemeyecek bir diplomatik başarı elde etmiştir. Bu gelişmenin sonrasında Kraliçe Elizabeth 11 Eylül 1581'de on iki tüccara yedi sene müddetle Türkiye ile ticaret yapma imtiyazı vermiş ve bu suretle de Turkey Company (Türkiye Kumpanyası) kurulmuştur. Bu Company Türkiye ile ticaret yapan tek kuruluş olması sebebiy-

---

demir ve kalayın İngiltere'den kolayca tedarik edilebileceğini de ima etmiştir. Ayrıca İngilizlerin, Katoliklere düşman "hakiki bir Hristiyan memleketi" olmakla, Osmanlılar ile Katoliklere karşı müşterek bir cephe alınması gerektiği de vurgulanmıştır. Kurat, **age.,** s. 25-26. Bu nâmenin İngilizce metni için ayrıca bkz. Kurat, **age.,** s. 181-182.

157 Susan A. Skilliter, "William Harborne: İlk İngiliz Elçisi, 1583-1588", **Türk-İngiliz İlişkileri (1583-1984)**, Ankara, 1985, s. 23-24.

158 Kütükoğlu, **age.,** s. 13. Bu ahidnâmenin Türkçe tam metni Kurat, **age.,** s. 182-186; İngilizce metni Dereli **age.,** s. 125-131'de neşredilmiştir. Tam olmayan metni ise Ahmed Refik, **age.,** s. 19-21, vesika V'de ve Uzunçarşılı, **agm.,** s. 617-619, vesika VI'da bulunmaktadır.

159 Kurat, **age.,** s. 32-33.

le Türk-İngiliz ilişkilerinin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bundan sonraki Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin tamamına temel teşkil edecek olan ve İngilizlere 1923 Lozan Antlaşmasıyla kapitülasyonların kaldırılmasına kadar büyük imtiyazlar tanıyan bu ahidnâme hemen hemen 1569 tarihli Fransız kapitülasyonlarıyla aynı esasları içermekteydi. İngilizlere, Sultan'ın tüm Hristiyan müttefiklerine tanımış olduğu eşit haklar onlara da tanınmış oluyordu. 1580 ahidnâmesinin yürürlüğe girmesi ve resmî ilişkilerin yürütülebilmesi için Kraliçenin Osmanlı Padişahı nezdinde bir elçi göndermesi gerekmekteydi. Kraliçenin bir temsilcisinin İstanbul'da bulunmaması hâlinde elde edilen imtiyazların bir işe yaramayacağı ve Türkiye ile iş yapan tüccarların projelerinin hiçbir zaman gerçekleşemeyeceği göz önünde bulundurularak 1582 sonbaharında bir elçinin derhal gönderilmesine ve bu makam için de en uygun kişinin William Harborne olmasına karar verilmiştir. Nihayet 20 Kasım 1582'de İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth, William Harborne'u Osmanlı Sultanı III. Murad nezdinde ilk İngiliz mukim elçisi olarak görevlendirmiştir. Görevini devralan Harborne; Sultana, Vezirlere ve Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa'ya arz edilecek hediye ve mektupları teslim aldıktan sonra İstanbul'a bu defa elçi sıfatıyla yeniden gelmiştir.[160]

Harborne'ın elçi olarak göreve başlaması, huzûr-u hümâyuna kabulü ve itimâdnâmesini takdimden sonra resmiyet kazanmıştır. Harborne, öncelikle Sadrazamı, Vezirleri ve Kaptan Paşa'yı ziyaret ederek hediyelerini[161] takdim ettikten sonra 3

[160] Skilliter, **agm.,** s. 25-28.

[161] Veziriazama altı top kumaş, çift yaldızlı dört gümüş kap, bir top Hollanda bezi, diğer üç paşanın her birine dörder top kumaş hediye etti. Kaptan Paşa'ya da dört top kumaş, iki yaldızlı gümüş kâseden oluşan hediyelerle

Mayıs 1583'te III. Murad tarafından Topkapı sarayının arz odasında kabul edilmiştir. İngiltere'nin ilk elçisi padişaha 5.000 altın kıymetinde bir saat, altın yaldızlı 3 gümüş şamdan, 9 İngiliz köpeği, 2 kupa takdim ettikten sonra Kraliçenin Osmanlı Sultanından isteklerini dile getiren nâmesini takdim etmiştir. Nâmede serbest ticaret yapabilme isteğinden başka hem Osmanlıların ve hem de İngilizlerin düşmanı olan İspanya Kralı II. Philip'e karşı savaş açılması ile ilgili siyasi isteklerde bulunmuştur.[162]

Harborne, yapmış olduğu girişimler sonucunda Sultan III. Murad'dan (H. Rebîülâhır 991) 18 Mayıs 1583 tarihli bir fermanla İngilizlere serbest ticaret yapabilmelerini içeren ikinci bir ahidnâmeyi almayı başarmıştır. Bu ahidnâmede Osmanlı padişahı İspanyollar tarafından alınıp da ileride Osmanlıların eline geçecek olan İngiliz esirlerinin serbest bırakılacaklarını bildiriyor ve buna karşılık aynı suretle ele geçecek olan Türk esirlerin de İngilizler tarafından serbest bırakılmaları temini isteniyordu. Bundan başka nâmede İngilizlerin İspanya'ya karşı yapacakları savaşta Osmanlıların da yanlarında yer almaları teklifini, İran muharebesi sebebiyle Osmanlı hükümdarı kabul etmiyordu.[163]

İngiliz elçisi, İstanbul'da siyasi ve diplomatik vazifelerinden başka birtakım ticari işlerle de uğraşmıştır. Londra'daki tacirler,

---

Kraliçe Elizabeth tarafından kendisine gönderilen bir mektup verildi. Bu mektupta Elizabeth paşaya padişah tarafından İngilizlere verilmiş olan son ticaret imtiyazlarını hatırlatıyor, bunların tatbiki için İstanbul'a gönderilen Harborne'u takdim ediyor, İngiliz gemilerinin Türk filosunun tecavüzlerine uğramamasını temin etmesini rica ile İngilizlerin de padişahın tebaasına, okyanuslarda veya diğer yerlerde rast geldikleri takdirde iyi muamele edeceklerini vadediyordu. Dereli, **age.,** s. 79-81.

162 Hammer, **age.,** s. 1083.

163 Uzunçarşılı, **agm.,** s. 576.

elçinin maiyetindeki bazı memurlara bir liste vermişler, Osmanlı'da ileri bir sanayi olan dokumacılık ve boyacılık hakkında öğrenilecek şeyleri ki bu konuda özellikle de İngiliz emtiası için geniş pazarlar temin etmek, İngiltere'deki fakir halka iş bulmak, bu suretle genel olarak memleketlerini zenginleştirmek için gereken tüm işleri yazmışlardı.[164] Tüm bunların yanı sıra özellikle de Harborne'un siyasi vazifeleri çeşitli ve ağırdı. Venedik ve Fransız elçileri, İngilizlere verilen son ticaret imtiyazlarını çekemiyorlar, bunları padişaha geri aldırtmak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Bu nedenle İngiliz elçisi bunlarla da uzun zaman mücadele etmiştir. Sonunda bütün entrikaları bertaraf etmeği başarmıştır.

Harborne'un İstanbul'daki bir diğer önemli başarısı, Hristiyan kölelerin serbest bırakılmasını temin edebilmek olmuştur. Bu dönemde Osmanlı topraklarının birçok bölgesinde Hristiyan esirler bulunmaktaydı. Fakat İngiltere ile Babıâli arasında diplomatik ve ticari münasebetler başladıktan sonra İstanbul'da pek az sayıda İngiliz esiri kalmıştır. Kalanların çoğu ise Müslüman olmuş, Türk hayatına alışmış, memleketlerine dönmek istemeyen kimselerdi. Harborne, bu konuda özellikle Tunus ve Cezayir'deki İngiliz esirlerini kurtarmak konusunda büyük sorunlar yaşamıştır.[165]

---

164 Dereli, **age.,** s. 83.

165 Dereli, **age.,** s. 86-87; 1585 yılının Nisan ayında Thomas Sanders, o dönemde William Harborne'un İstanbul'daki kâtibi Edward Barton'a kendisini ve birkaç başka İngiliz'i Trablusgarp'taki iki yıllık esaretlerinden sonra gelip kurtardığı için minnettarlığını ifade etmiştir. Gerald Maclean, **Doğu'ya Bakış: 1800 Öncesi Dönem İngiliz Yazmaları ve Osmanlı İmparatorluğu,** Ankara, 2009 s. 87; Yine Osmanlı İmparatorluğu'nda on üç yıl boyunca esaret altında hizmet eden Edward Webbe, Harborne'un çabaları ile özgürlüğüne kavuşmuştur. Orhan Burian, "Türkiye Hakkında Dört İngiliz Seyahatnamesi", **Belleten**, C. XV, Sayı 58, Ankara, 1951, s. 225.

Harborne'un aynı zamanda İstanbul'a gelen İngiliz ziyaretçileri himaye etmek, onları şehrin en emin mahallerine yerleştirmek gibi görevleri de olmuştur. İngiliz elçisinin Osmanlı başkentinde kazandığı büyük itibar, Türkiye Kumpanyasının işlerini genişletmesini ve kârını artırmasını sağlamıştır. Harborne, Osmanlı topraklarının muhtelif kısımlarında konsolosluklar açılmasını temin etmiş ve bu konuda ilk konsolosluk da Halep'te açılmıştır. Harborne'un elçiliği zamanında Halep'ten başka Mısır'da, İzmir'de, Cezayir'de de İngiliz konsoloslukları açılmıştır. Bu konsolosluklar, o bölgelere gelen İngiliz tacirleri için en güvenli birer sığınacak yer olmuştur. Elçi, aynı zamanda İngiliz gemilerinin Akdeniz'de serbestçe ve emniyetle ticaret yapmalarını temin için padişahtan fermanlar almayı başararak bunları büyük limanlardaki sancak beylerine ve kadılarına göndertmiştir.[166]

Harborne siyasi alanda da III. Murad'a "*İspanya'ya ve Papa'ya karşı denizde savaş açmak için Elizabeth'le iş birliği yapmazsa evrensel bir Katolik imparatorluğunun kurulmasının kaçınılmaz olacağını"* ifade etmek suretiyle Osmanlı'yı kendi yanlarında savaşa dâhil etmek için çok çaba göstermiştir. Fakat Harborne'un bu konudaki tüm girişimleri Sultanı bu tür bir girişimde bulunmaya ikna etmeye yeterli olmamış ve İngilizler İspanyol Armadası'nın arz ettiği tehdidi Osmanlı donanmasının doğrudan desteği olmadan bertaraf etmeyi başarmışlardır.[167] Ancak yine de Harborne Kraliçe Elizabeth'in ümitlerini suya düşürmemiş, elçinin belki de en önemli başarısı, 1587 tarihinde

[166] Dereli, **age.,** s. 93-94; Bu konuya örnek olarak Uzunçarşılı, **agm.,** s. 619-620. İlgili belge "vesika V"de bulunmaktadır.

[167] Maclean, **age.,** s. 54.

karada ve denizde İspanyol-Osmanlı mütarekesinin yenilenmesini engellemek olmuştur. Sikilliter'a göre bu durum, Akdeniz kanadında belirecek güvensiz durum nedeniyle o yıl İspanya'nın İngiltere'ye karşı Armadasını gönderemediği şeklinde yorumlanmaktadır. Bir yıl geçmeden Osmanlı tarafından İngilizlere yüzde 3 tercihli gümrük tarifesi tanınmıştır ki bu da öteki yabancıların ödedikleri yüzde 5'lik gümrükten azdır. Ayrıca Harborne'un Türkiye'yi terk ettiği 1588 yılında 54 İngiliz esir, serbest bırakılmış ve Osmanlı İmparatorluğu içinde tutuklu hiçbir İngiliz kalmamıştır. Beş buçuk yıl süren ikameti sırasında Harborne elçiliği sağlam bir biçimde kurmuş ve Mısır, Suriye, Cezayir, Sakız ve Patras'ta konsolosluk kurdurmakla, elde edilen imtiyazları da geliştirmiştir.[168]

William Harborne, Ağustos 1588'de İstanbul'dan ayrıldığında yerine elçilik kâtibi olan Edward Barton'u bırakmıştır. Barton, Türkçe dışında İtalyanca, Fransızca ve biraz da Rumca bilmesi onun başkentteki diğer yabancı diplomatlarla temaslarında büyük bir kolaylık sağladığı gibi ona daha imtiyazlı bir mevki de temin etmiştir. Aynı zamanda becerikli ve zeki bir adam olmasından dolayı İngiliz hükûmeti, Barton'u henüz yirmi beş yaşında olmasına rağmen, Harborne'a halef olarak tayin etmiş ve sonrasında da Kraliçe tarafından İstanbul'a yeni bir elçi gönderilmemiş, Barton elçi olarak atanmıştır. 1588 yılından itibaren Barton'un İstanbul'da vekâleten bakmış olduğu elçilik makamı ancak Selânikî'nin de bahsettiği *"pîşkeş ü hedâyâ…"*nın takdimi ile resmiyet kazanmıştır.[169] Barton'un

[168] Sikilliter, **agm.,** s. 30.

[169] İstanbul limanına İngiliz gemisinin gelişi ve padişaha Kraliçe Elizabeth tarafından gönderilen hediyelerin takdimi devrin tarihçisi Selânikî Mustafa Efendi tarafından da kaleme alınmıştır. Selânikî Mustafa Efendi, **Tarih-**

elçi sıfatıyla huzura kabulü ve Elizabeth tarafından gönderilen hediyeleri takdimi ancak 7 Ekim 1593 tarihinde gerçekleşmiştir. Yeni elçinin atanması ile birlikte padişaha gönderilen hediyelere ek olarak Safiye Sultan'a da hediyeler[170] ve bir de mektup yollanmıştır.[171] Kraliçe Elizabeth'in mektubu ve hediyelerine karşılık, Sultan III. Murad tarafından Kraliçeye bir nâme yazılmış ve İspanya'yla olan mücadelelerinde yardım edileceği konusunda teminat verilmiştir.[172]

Barton'un Babıâli nezdindeki ilk diplomatik teşebbüsü Türkleri İspanya'ya karşı harekete geçirmek isteğini taşıyan bir arzuhal sunmak olmuştur. Barton, özellikle Babıâli ile olan münasebetlerinde, kendini putperest olmayan bir devletin temsilcisi olarak göstermeye çalışmıştır. İspanya'ya karşı Türkleri kazanmak isterken Elizabeth'in luteranlığı üzerinde bilhassa durmuştur. Uzun müddet İstanbul'da kalarak Türk âdet ve ahlakını iyi anlamış olan Barton'un yapmış olduğu faaliyetler sayesinde İngilizlerin Osmanlı'daki itibarı daha da yükselmiştir. Çünkü Barton sarayda Safiye Sultan tarafından da himaye edilmiş ve isteklerinin

---

i Selânikî (971-1003/1563-1595), C. I, Haz. Mehmet İpşirli, Ankara, 1999, s. 334.

170 Bu hediyeler on iki parça yaldızlı güzel avani, âlâ İngiliz kumaşından renk renk otuz altı kat elbiselik, yirmi kat altınla dokunmuş diba, on kat atlas elbiselik, altı boy âlâ Hollanda kumaşı ve çok değerli bazı eşyalardan oluşmaktaydı. Padişaha bu hediyelerin takdiminden az bir zaman sonra elçi tarafından Safiye Sultan'a kraliçenin mücevherle işlenmiş ve elmaslarla ve yakutlarla çevrilmiş bir resmi, yaldızlı üç parça büyük sahan, altınla dokunmuş on kat esvap, güzel bir kutu, gümüş ve altın yaldızlı cam şişe, iki boy en âlâ Hollanda kumaşından oluşan hediyelerini de takdim etmiştir. Orhan Burian "Türk-İngiliz Münasebetlerinin İlk Yılları", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. IX, Sayı 1-2, 1951, s. 30-31.

171 Kurat, **age.,** s. 74-78.

172 Ahmet Refik**, age.,** s. 28-29. (Vesika XIV).

veziriazam tarafından kabul ettirilmesi konusunda onun önemli yardımlarını görmüştür. Elçi, saraydaki kadın nüfuzunun ve elindeki kudretin şümulünü, bunun İngiltere için ne büyük imkânlar hazırlayacağını anlamış, padişahı hiç durmadan İspanya'ya karşı bir iş birliği içinde olmaya ikna etmeye çalışmıştır. Elizabeth ile Sultan III. Murad ve Safiye Sultan arasındaki karşılıklı mektuplaşma ve hediyeler İngiltere ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki münasebetlerin ne derecede samimi bir hâl aldığını göstermesi bakımından önemlidir.[173]

Barton'un İstanbul'daki faaliyetleri bilhassa siyasi ve diplomatik alanda olmuştur. Barton'un bu konudaki istekleri İspanyolların Hind Denizleri'nde bulunan tüccar gemilerine karşı o bölgede dolaşmak üzere bir donanma gönderilmesi ve Don Antonio'nun Portekiz tahtına oturmasına yardım edilmesi olmuştur.[174] Barton İstanbul'daki tüm bu siyasi faaliyetlerine ek olarak Osmanlı ile Avrupalı bir devletin arası açıldığı zaman, barışı korumak yolunda aracılık etmek gibi önemli bir rol de üstlenmiştir. Daha sonraki İngiliz elçilerinin birçok defa Osmanlıyla düşman bir devletin arasını bulma yolundaki daha da nüfuz kazanan bu faaliyetlerinde Barton bunlara örnek olmuştur. İngiltere'nin bu dönemdeki diplomasisi Osmanlı'nın herhangi bir devletle savaş hâlinde olması değil, bütün kuvvetlerini İspanya üzerine yönelecek bir mücadelenin içinde müttefikleri olarak yer alması şeklinde olmuştur. Ancak Osmanlı'nın Macaristan üzerine bir sefere çıkması fikri kuvvet bulunca Barton, Londra'dan aldığı talimatla Osmanlı Padişahı ile Nemçe Kralı'nı barıştırmak teklifinde bulunmuştur. Barton Safiye Sultan

[173] Kurat, **age.,** s. 75-79.
[174] Hammer, **age.,** s. 1083.

ve diğer nüfuzlu kişilere hediyeler takdim ederek Nemçelerle anlaşmaları gerektiği ve "*Müslümanların hakiki düşmanları olan putperest İspanya'ya karşı*" harekete geçmenin daha doğru olacağını birçok kez dile getirmiştir. Barton, kendi lehine olan anlaşmazlıkları bir şekilde durdurmak ve Osmanlıları İspanyollara karşı kışkırtmak için, örneğin haremdeki kadın efendilere rüşvet gibi akla gelebilecek her türlü aracı kullanmıştır. Jorga'ya göre Barton, bu konuda, İstanbul'daki Müslüman halkın dindarlığını kullanmış, İstanbul Hocalarını ve softalarını İspanya'ya karşı harbe kışkırtmak için elinden geleni yapmıştır.[175] Barton'un Lehistan meselesinde sadece ara buluculuk etmekle kalmayıp aynı zamanda Lehistan kralının seçiminde de nüfuzunu kullanmak istemesi İngiltere'nin Dîvân-ı Hümâyun'da Osmanlı'nın iç işlerine karışabilecek kadar bir seviyeye geldiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Sultan III. Murad'ın ölümü ve yerine III. Mehmed'in (1595-1603) geçmesi yeni padişaha âdet olduğu üzere elçi tarafından cülûs hediyeleri takdim etmeği gerekli kılmıştır. Barton, Kraliçe'nin yeni padişaha karşı alakasını uyandırmak, İspanya aleyhine Osmanlı ile akdedilecek bir ittifakın kıymetini anlatmak için de elinden geleni yapmıştır. Bunun için İngiltere'ye III. Mehmed'in cülûsu münasebetiyle İstanbul'da yapılan tören ve şenlikleri, eski ve yeni padişahın şahsiyet ve karakterleri hakkında detaylı bilgiler göndermiştir.[176]

III. Mehmed'in Eğri seferinde İngiliz elçisi Barton da bulunmuştur. Kanuni zamanından beri âdet olduğu üzere Nemçe

[175] Nikolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. III, İstanbul, 2005, s. 328.
[176] Dereli, **age.,** s. 101-103.

seferlerinde Osmanlıların o zaman müttefikleri olan Fransız elçileri de iştirak etmişlerdir. Bu dönemde İstanbul'da Fransız elçisi bulunmadığı için Barton, Fransız elçisine vekâleten Eğri seferine katılmıştır.[177] Bundan sonra da Osmanlı hükümdarlarının Nemçe üzerine yaptıkları seferlerde İngiliz elçileri de bulunmuşlardır. İngilizler Osmanlıyı memnun etmek ve bu suretle kendi menfaatlerini sağlayabilmek için hiçbir fırsatı kaçırmamışlardır.[178] Dîvân-ı Hümâyun'da Hoca Saadettin gibi nüfuzlu bir dost edinen Barton, sadece ülkesinin Fransızlara karşı çıkarlarını korumakla kalmamış siyasi meselelerde de Dîvân-ı Hümâyun toplantılarında ve burada alınan kararlarda göz önünde bulundurulan bir ağırlık kazandırmayı başarmıştır. Ancak Barton, Eğri seferi sonrası rahatsızlanarak vefat etmiş ve Heybeliada'ya defnedilmiştir. Edward Barton'un ölümü, İngiliz siyaseti için kısa bir sürede büyük bir itibar kazanan ve dur durak bilmeden İngiltere'nin menfaati için çalışan önemli bir hizmetkârının kaybı olmuştur.[179]

---

177 *"Selâtin-i Al-i Osman memalik-i Üngürus fethine seferlere gitdüklerinde França ilçileri sefere bile gitmek kanun olmağın merhûm ve meğfûrun leh Sultan Süleyman Han Gazi sefrlerinin hiç birisinden hâlî olmamışlardır. Defâtir-i kadîmede mirîden virilen zahâ'ir ve masârifleri mastûr u mukayyeddür. Ve hâlâ dahi bu sefer-i zafer-rehberde İngiltere ilçisi Galatalu nâm França canibinden dahi ka'imi makam ilçi olup ma'anhidmetidup, sefer eylemişti".* Selânikî Mustafa Efendi, **Tarih-i Selânikî (1003-1008/1595-1603)**, C. II, Haz. Mehmet İpşirli, Ankara, 1999, s. 658.

178 Uzunçarşılı, **agm.,** s. 579; Gerald Maclean'e göre Barton, Hristiyan esirlerin iadesini yönetmesi için III. Murad'ın Macaristan seferine katılmayı kabul etmiştir. Böylece kendi vatandaşları arasındaki itibarından fedakârlık yapmak zorunda kalmadan Osmanlıların saygısını kazanmıştır. Maclean, **age.,** s. 63; Sanderson'a göre de Elçinin padişahla sefere iştirak etmesinin baş sebebi bu iki büyük hükümdar arasında barış tesis etmekti. Burian, "Türkiye Hakkında Dört İngiliz Seyahatnamesi", s. 227.

179 Jorga, **age.,** C. III, s. 329.

Henry Lello, 1579 yılında İngiltere ile Osmanlı İmparatorluğu arasında temas başladıktan sonra Babıâli'ye gönderilen elçilerin üçüncüsü olmuştur. Edward Barton'un ansızın ölümü üzerine yeri kâtibi Henry Lello'ya kalmıştır. Fakat kâtibin resmen elçi sıfatıyla tayini 1599 yılına kadar gecikmiştir. Bunun sebebi ise daha önceden de olduğu gibi her elçi yenilenişinde Sultan'a sunulması âdet olan hediyelerin İngiltere'den gönderilmekte gecikmesidir. Yeni İngiliz elçisi de selefi gibi elçiliğe tayininden önce Osmanlı ile yapılan ticaret işleriyle yakından ilgilenmiş, Barton'un yanında bir yıl kadar bulunmuş olması Osmanlı hakkında bilgi sahibi olmasına olanak sağlamıştır. Tahsil bakımından Barton'dan yüksek olmasına rağmen tabiatı bakımından azametli ve kendini beğenmiş olması Barton kadar sempati yaratmasına engel teşkil etmiştir.[180]

Lello, öncelikle kendinden önceki elçi Barton ile Sultan III. Murad arasında kurulmuş yakın ilişkiyi kendisi de temin edebilmek için çalışmalara başlamıştır. İlk olarak Sultan III. Mehmed'in Osmanlı limanlarına giren Hollanda gemilerinin denetimini İngiliz konsolosluğuna bırakılmasını istemiştir. Ancak Fransızlar da aynı ayrıcalığı elde edebilmenin peşindeydiler.[181] Bu amaçla Lello Sultan'ın teveccühünü kazanabilmek için cülûs hediyelerinin mutlaka verilmesi gerektiği düşüncesindeydi. Ancak padişaha takdim edilecek hediyeler sadece kıymetli değil, aynı zamanda nadir bulunur bir şey olması gerekmekteydi.[182]

---

[180] Kurat, **age.,** s. 85.

[181] Gerald Maclean**, Doğu'ya Yolculuğun Yükselişi Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiliz Konukları (1580-1720)**, Çev. Dilek Şendil, İstanbul, 2006, s. 34.

[182] Dereli, **age.,** s. 107-108.

Bu nedenle Kraliçe Elizabeth III. Mehmed için emsali görülmemiş bir hediye hazırlatmıştır. Güzel bir organon, dönemin organon ustası Thomas Dallam tarafından yapılırken Valide Sultana da hediye olarak güzel bir araba gönderilmiştir. Kraliçe Elizabeth, hediyelerle birlikte göndermiş olduğu mektubunda 1593'te İngilizlere tanınan ahidnâmenin yeniletilmesini ve bu ahidnâmeye aynı zamanda İngiliz tüccarların ticari çıkarlarını gözeten birtakım maddelerin de eklenmesini talep etmiştir. Kraliçenin hediyeleri mukabilinde, Kraliçeye yolladığı mektuplarında, Safiye Sultan, Elizabeth'in ricalarını yerine getireceğini ve oğlu Sultan III. Mehmed'e daima telkinlerde bulunarak "*ahidnâmeleri mucibince amel eylemesini söylemekten hâli kalmayacağını*" yazarak Sultan üzerindeki nüfuzunu İngilizler lehine kullanacağına dair teminatlar vermiştir.[183]

Lello'nun Osmanlı başkentindeki en önemli görevi, İngiliz ticaretine konulmuş yüksek vergilerin azaltılması ve Hollandalı tacirlerin de İngilizlere tanınan haklardan yararlanmasını sağlamak olmuştur. Lello bu görevlerini başarıyla yerine getirmiş, İngiliz istekleri divanda kabul edilerek İngiliz tacirler Halep'te elde edilen imtiyazlarla Fransız ve Venedik tacirlerinden daha da iyi bir konuma gelmişlerdir.[184]

Henry Lello'nun aracılığıyla İngiliz tüccarlarına tanınan hakları içeren bir ahidnâme 1601'de Kraliçe Elizabeth'e gönderilmiştir.[185] Bu ahidnâme İngiliz tüccarlarının Osmanlı topraklarındaki faaliyetlerini esaslı bir şekilde düzenlemekle kalmamış,

---

183 Kurat, **age.,** s. 86-88.

184 Gülgün Üçel-Aybet, **Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699),** İstanbul, 2010, s. 290.

185 M. Tayyip Gökbilgin, "Mehmet III", **İslam Ansiklopedisi**, C. VII, İstanbul, 1978, s. 546. Bu ahidnâmenin maddeleri için ayrıca bkz. Feridun Bey, **Münşaat-üt Selâtin**, C. II, 1284, s. 381-385.

ilerideki ekonomik ve siyasi münasebetlerin de temel taşını teşkil etmiştir. Artık İngilizler, Osmanlı topraklarında en ayrıcalıklı millet derecesine çıkarılmışlardır. Bununla Osmanlı-İngiliz dostluğu en yüksek seviyeye ulaşmış ve öncesinde Fransızların işgal ettikleri makama artık İngilizler yükselmişlerdir. Ancak bu durum uzun sürmemiş Fransızların protestoları ve Batı Akdeniz'deki İngiliz korsanlarının faaliyetleri İngiliz itibarının azalmasına sebep olmuştur. Lello'nun da şahsen pek becerikli bir diplomat olmayışı da bu durumda etkili olmuştur. Ancak yine de İngilizler Osmanlı için gerekli olan kurşun, barut ve demiri göndererek ya da Kaptan Paşa Çigalazâde'yi memnun etmek suretiyle iyi münasebetlerinin devamı konusunda gayret göstermişlerdir. Buna rağmen Henry Lello İstanbul'da fazla kalmamış ve 1607'de Londra'ya çağrılmıştır.[186]

Lello, vazifesinde on yıl kalmış memleketine döndükten sonra da bir muhtıra hazırlamıştır. Bu muhtıra Lello'nun İstanbul'da elçi bulunduğu on yılın bir tarihçesi değil, o zaman içinde görev yapan sadrazam ve sadrazam kaymakamlarına ait bir çeşit "tezkere" mahiyetindedir. Fakat onların şahısları, idareleri anlatılırken o on yılın olup bitenleri de özetlenmiştir.[187] Lello'nun kaleme almış olduğu bu eser, özellikle de Valide Sultanın devlet büyükleri ile olan münasebetlerini, onların tayin ve azillerini göstermesi bakımından önemlidir. Aynı zamanda elçilerin harem dedikodularını bile habercileri vasıtasıyla orada olup bitenleri takip ettiklerinin de bir göstergesidir.

---

[186] Kurat, **age.,** s. 90-91; Lello ve 1606 yılında yerine geçen Glover ve Paul Pinder, Türk ordusuna düzenli olarak barut ve demir göndererek ve dostluğunu satın aldıkları Cığalazâde Sinan Paşa'nın nüfuzu sayesinde en azından ticari itibarlarını muhafaza etmişlerdir. Jorga, **age.,** C. III, s. 330.

[187] Orhan Burian, **The Report of Lello Third Engish Ambassadorto The Sublime Porte**, Ankara, 1952, s. 35.

1603'te Kraliçe Elizabeth'in ölmesinden sonra İngiltere tahtına I. James geçmiştir. Osmanlı sultanları, onların valideleri, hanımları ve sadrazamları ile kişisel temas kurmaya çok hevesli olan Kraliçe Elizabeth'in aksine, I. James, Müslüman uluslarla olan ilişkileri tüccarlara ve diplomatlara devretme şeklinde daha mesafeli ve büyük oranda aracılara dayanan bir politika izlemiştir. I. James Thomas Glover ve Paul Pindar gibi Osmanlı kültürel ve politik yaşantısı hakkında geniş tecrübeye ve bilgiye sahip elçilere sahip olmakta oldukça şanslı olmuştur. Çünkü I. James zamanında Osmanlılarla yapılan ticaret, herhangi diğer bir Hristiyan ulusla yapılan ticaretten daha büyük bir hacme sahip olmuştur.[188]

Hery Lello'nun yerine Sir Thomas Glover adında çok kabiliyetli bir diplomatın gönderilmesi İngilizlerin sarsılmış nüfuzlarını kısmen de olsa olumlu yönde gelişmesinde etkili olmuştur.[189] Göreve atanmasını izleyen birkaç yıl içerisinde Glover, Osmanlıların İngiltere ile olan ticaretini hızlı bir biçimde sağlamlaştırmıştır. Osmanlı'nın siyasi işlerinde daha önceki elçilerden çok daha fazla müdahale etmek istemiş, bu konuda aynı zamanda İngiltere Kralı I. James adına Osmanlı sarayında cüretkâr entrikalar çevirerek kralın emri üzerine Osmanlı tahtının Moldavyalı talibi Boğdan Beyi Stefan'ı Pera'daki İngiliz büyükelçiliğinde barındırmıştır. Boğdan Beyi'nin hak talebinin geri çevrilmesiyle ortaya çıkan uluslararası skandal ortamında I. James 1611 yılında Glover'i İngiltere'ye geri çağırmak zorunda kalmıştır.[190]

---

188 Maclean, **age.,** s. 235; Jorga, **age.,** C. III, s. 330.
189 Kurat, **age.,** s. 91.
190 Maclean, **age.,** s. 236.

İngiliz elçileri, Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli yerlerini belgelemeleri yanında, kendilerine verilen ayrıcalıklarla çeşitli yörelerdeki antik eserlerin İngiltere'ye taşınmasında da büyük bir rol oynamışlardır. Glover, İngiliz aristokrasisi için antik eser toplama geleneğini başlatan ilk elçi olmuştur. Glover, bu iş için İmparatorluğun her tarafına araştırma yapmak üzere adamlarını göndermiştir.[191] Glover'in bu konudaki faaliyetleri kendisinden sonra bu makama gelen elçiler için de emsal teşkil etmiştir.

Elçi Glover'den sonra İngiltere'nin Osmanlı elçiliğine Sir Paul Pindar atanmıştır. Pindar, elçi bulunduğu dönemde Hollanda'nın Osmanlı memleketlerinde serbestçe hiçbir devlete bağımlı olmadan ticaret yapmak üzere harekete geçmesi üzerine Venedik ve Fransız elçilerinin yanında yer alarak bu teşebbüsü baltalamaya çalışmıştır. Lakin her üç elçinin de muhalefetleri başarısız olmuş, İngilizlerin sahip oldukları haklar esas tutularak Hollandalılara da bir ahidnâme verilmiştir.[192] İngiltere'nin böyle bir siyaset izlemesindeki temel sebep, muhtemelen Osmanlı topraklarından elde etmiş oldukları kazançlara yeni bir ortağın daha eklenmesini istememeleridir. Safiye Sultan vaktiyle Barton'u, Lello'yu, himaye ettiği gibi bilhassa öncelikle elçilik kâtibi olarak daha sonra da İngiliz elçisi sıfatıyla Osmanlı topraklarında görev yapan Pindar'ı da himaye etmiştir. Pindar'la sık sık görüşmeler yapmış ve bu suretle İngilizlerin işleriyle yakından ilgilenmiştir.[193] Pindar öncelikle ticari çıkarları göz önünde bulundurmuş ve bu konuda yapmış olduğu faaliyet-

[191] Netice Yıldız, "İngiliz Kültüründe Osmanlı Etkileri", **Türkler Ansiklopedisi**, C. XV, Ankara, 2002, s. 566.
[192] Kütükoğlu, **age.,** s. 45.
[193] Kurat, **age.,** s. 86.

ler neticesinde önceki ahidnâmede geçen hükümleri kapsayan yeni bir ahidnâme almayı başarmıştır.[194]

Elçi Sir Paul Pindar'dan sonra yeni elçi Jonh Eyre'ın takdimi için yapılan merasimde Osmanlı sarayında İngiliz seyyah Peter Mundy de bulunmuştur. Mundy, seyahatnamesinde bu konuda yeni elçinin getirdiği hediyelerin herkes görebilsin diye çayıra serildiğinden ve sonrasında ise yerde Türk usulü bir ziyafet verildiğinden bahsetmektedir.[195] Sir John Eyre, selefi olan Paul Pindar gibi ara buluculuk rolü üstlenmiş, bu konuda İngiltere Kralı I. James'ten almış olduğu mektup üzerine Sultan II. Osman'ı Lehistan seferinden vazgeçirmeye çalışmışsa da bu konuda başarılı olamamıştır.[196] İngiliz tüccarlar ile yaşadığı sorunlar üzerine elçiliği kısa süren Sir John Eyre'nin yerine 1621 yılında elçi olarak John Chapman atanmışsa da onun da elçiliği çok kısa sürmüştür. John Eyre'ın Levant Kumpanyası'yla yaşadığı sorunlar ve Garp Ocaklarıyla yaşanan sıkıntılar İngiltere'nin Akdeniz ticaretini neredeyse bitme noktasına getirmiştir. Levant Kumpanyası ve Kral bu kötü durumun düzelmesi için çok daha deneyimli birisi olan Thomas Roe'yı Bâbıâlî'ye elçi olarak göndermiştir. Roe'nin öncelikli olarak görevleri; Osmanlı ile kapitülasyonları yenileme, Lehistan esirlerinin salıverilmesi, Cezayir, Tunus, Trablusgarb hükûmetlerinin korsanlık faaliyetlerini önlemek ve Müslümanların bilcümle İngiliz tebaasına olan borçlarının kapatılmasını istemek olmuş-

194 Kütükoğlu, **age.,** s. 27.

195 Orhan Burian, "Üç Yüzyıl Önce Memleketimizi Gezen İngilizlerden Peter Mundy", **Belleten**, C. XVI, Sayı 61, Ankara, 1952, s. 30-31.

196 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. III, Kısım II, Ankara, 2003, s. 228.

tur.[197] Roe'nın daha öncesinde Kral James'in ünlü Moğol İmparatoru Cihangir'in sarayındaki büyükelçisi görevinde bulunmuş olması, onun Doğu'yu oynama konusunda daha tecrübeli olmasına olanak sağlamıştır.[198]

Sultan II. Osman döneminde verilen ikinci ahidnâme, Sir Thomas Roe'nun elçi tayin edilerek İstanbul'a gelişinden sonradır. Ahidnâmeye bu defa, Garp ocakları korsanlık faaliyetiyle alakalı bir madde de konulmuştur. Bu maddeye göre İngiliz gemilerini yağma ve mallarını zapt eden Tunus ve Cezayir korsanları, aldıkları malları sahiplerine iade edecekler, etmemeleri durumunda ise Osmanlı liman ve iskelelerine sokulmayacaklardır.[199] Elçi, bu maddenin eklenmesiyle önemli bir görevini de yerine getirmiş olmaktaydı. İspanya Kralının 1626 yılında gelen yeni temsilcisinin gösterdiği gayretler Hristiyan temsilciler arasında ilk sırayı almakla övünen İngiltere temsilcisi Thomas Roe'nin nüfuzu sebebiyle sonuçsuz kalmış, yeni elçi Napoli'ye geri dönmek zorunda kalmıştır.[200]

Roe'nun elçiliği sırasında Osmanlı-İngiliz ilişkileri önemli bir gelişme göstermiştir. Öncelikle Roe, kısa süre içerisinde ülkesinin değerini Osmanlı İmparatorluğu nezdinde yükseltmiş, resmî ilişkilerin başlangıcından beri süre gelen Garp Ocakları sorununu çözmeyi başarmış ve o bölgelerde esir olan pek çok İngiliz'in serbest bırakılmasını sağlamıştır. Roe'nın siyasi başarılarına bakacak olursak, ilk olarak İngiltere kralı adına, Osmanlı-Lehistan barışının sağlanmasında hakemlik ve ara buluculuk

197 Hammer, **age.,** s. 1263.
198 Maclean, **age.,** s. 131.
199 Kütükoğlu, **age.,** s. 28.
200 Jorga, **age.,** C. III, s. 334.

yapmış ve bu şekilde iki ülkenin de devlet adamlarının saygısını kazanmıştır. Nitekim daha elçiliğinin ilk yıllarında olası bir Osmanlı-Habsburg Harbi'ni engellemek için görevlendirilmiştir. Bu konuda Osmanlı devlet adamlarıyla yapmış olduğu müzakereler başarılı olmuştur. Fakat bu durum, İngiltere ve Habsburg İmparatorluğu arasındaki ilişkinin bozulmasından dolayı değişmiş; Roe, İstanbul'da Habsburg aleyhine bir siyaset izlemeye başlamıştır. Roe'nın elçilik yapmış olduğu dönemde Osmanlı İmparatorluğu ile İngilizlerin yaşamış olduğu en önemli sorun Hint Okyanusu'ndaki bazı gemilerin, Hollanda gemileriyle birlikte Osmanlı gemilerine saldırmış olmasıydı. Bu nedenden dolayı IV. Murad, İngiltere Kralı I. Charles'a bir şikâyet mektubu dahi yazmıştır.[201]

Glover ile başlayan antik eser toplama geleneği Roe'nın elçiliği döneminde de devam etmiştir. Roe gerek Rumeli'den gerekse de Anadolu'dan İngiltere'deki bazı önemli kişilere, değerli heykeller, yazıtlar, madalyon ve paralar yollamıştır. Canterbury Başpiskoposuna, dostluğunu kazandığı Fener Rum Patriği Cyrill Lucaris'in aracılığıyla pek çok eski yazma göndermiştir. Eski döneme ait paraları ve madalyonları Bedford kontesine, eski heykelleri ve antika eserleri ise Arundell kontuna ve Buckhingham düküne göndermiştir. Roe Osmanlı İmparatorluğu nezdindeki elçiliği sırasında hem devlete hem de Levant Kumpanyası'na bağlı tüccarlara büyük hizmetler yapmış olsa da bu görevi bir sürgün olarak görmüş ve elçilik görevini fazla uzatmak istememiştir. Her ne kadar görev süresi 1625 yılında

[201] Ahmet Büyükaksoy, **İngiltere'nin İstanbul Elçisi Thomas Roe'nun Diplomatik Yazışmaları (1621-1628),** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2012, s. XIV.

dolacak olsa da Levant tüccarları, yeterliliği ve geri çağrılması durumunda ticaretlerinin tehlikeye düşeceğini bildiklerinden Roe'nun görevde kalmasını isteyip bunun için parlamentoya ve krala başvurmuşlardır. Kral Charles bu görevi Sir Thomas Philips isimli bir kişiye layık görmüş olsa da bu şahsın beklenmedik ölümünden dolayı kral, Thomas Roe'yu bir süre daha Osmanlı İmparatorluğu'nda tutmaya karar vermiştir. 1628'de Thomas Roe görevini Sir Peter Wyche'e devredip 4 Temmuz 1628 tarihinde İstanbul'dan ayrılmıştır.[202]

Sir Peter Wyche, *"yabancılar konsolosluk ücreti"* adlı önemli bir ek ödemenin gelirini kralına tahsis etmeye çalışırken Osmanlı eyaletlerine yerleşmiş kendi konsoloslarının kullandığı güç ile karşılaşmıştır. Fakat elçi, bu konuda bütün yetkilerin Wyche'in özel tercümanında toplanmış olan elçinin ve padişahın ortak gücüne boyun eğmek gerektiğini göstermek için çok çaba göstermiş ve bu çabalarında başarılı olmuştur.[203]

Fransız elçilerinin Cizvit propagandası peşinde koşmalarından ve bu durumdan Osmanlı'nın da pek hoşnut olmamasından dolayı İngiliz elçisi bu dönemde Osmanlı nezdinde mevcut diğer elçiler içerisinde en itibarlısı sayılmıştır. Nitekim IV. Murad Bağdat seferi sonrasında Dîvân-ı Hümâyun'da hazır bulunan elçiler arasında İngiliz elçisi Peter Wyche'i, mevki itibariyle diğerlerine takdim etmiştir.[204] Roe ile yeniden olumlu yönde gelişme gösteren Osmanlı-İngiliz ilişkileri Wyche döneminde de aynı şekilde gelişme göstermeye devam etmiştir. Wyche'nin elçilik yaptığı dönemde Osmanlı topraklarına gelen İngiliz sey-

[202] Büyükaksoy, **a.g.t.**, s. XXV- XXVI.
[203] Goffman, **age.,** s. 38.
[204] Uzunçarşılı, **age.,** s. 230.

yah Henry Blount, İstanbul'da bulunduğu süre içinde elçiyi de ziyaret etmiş ve buradan Mısır'a gidebilmek için onun büyük yardımını görmüştür.[205]

Wyche'den sonra İngiltere'nin İstanbul elçiliğine Sir Sackville Crowe getirilmiştir. Crowe, padişahtan Halep'te alınacak gümrük vergisini tayin eden bir nişân-ı şerîf almayı başarmışsa da ne Crowe ne de halefleri 1675 yılına kadar bu maddeyi ahidnâmeye eklemeyi başaramamışlardır. [206] Bu dönemde Osmanlı ile Venedik arasında yaşanan olumsuz gelişmeler ve Venedik'in Doğu Akdeniz'deki ticaretinin tamamen çökmesiyle İngiltere bu durumun kendi lehine sonuçlanacağını düşünmüşse de gerek İngiltere'de yaşanan siyasi kriz ve gerekse de Çanakkale Boğazı'nın Venedikliler tarafından sürekli abluka altına alınmış olması İngiltere'nin bu ticari umutlarını boşa çıkarmıştır.

İngiltere'de yaşanan bu iç meseleler yani İngiltere kralı ile hükûmet idaresini ele alan parlamento arasındaki mücadeleler memleketin ikiye bölünmesine sebep olmuştur. İngiltere kralı ile Kumpanya arasında ihtilaftan ortaya çıkan bu siyasi kriz Babıâli nezdindeki siyasi nüfuzlarını da olumsuz etkilemiştir. Hatta bu durum o kadar ileri bir safhaya ulaşmıştır ki o dönemde İstanbul'da hem Kral hem de parlamento adına iki İngiliz elçisi birden bulunmuştur.[207] Crowe kralın elçisi olup Sir Thomas Bendysh de parlamentonun temsilcisi olarak İstanbul'da görev yapmışlardır. Her iki elçi de İngiltere'yi temsil ettiğini iddia etmişler fakat Bendysh'in elçiliği uzun bir süre hükûmet

[205] Henry Blount, **Doğu Akdeniz'e Yolculuk (1634)**, Ankara, 2010, s. 24.
[206] Kütükoğlu, **age.,** s. 29.
[207] Zinkeisen, **age.,** C. IV, s. 577.

tarafından tanınmamıştır. Bir süre sonra Crowe İngiltere'ye dönmüş, Bendysh parlamentonun elçisi olarak kalmıştır.[208] Crowe'un kralına bağlı olması ve kral ile Levant Şirketi arasında yaşanan bu anlaşmazlıklar sonucu İngiltere'nin Doğu Akdeniz'deki temel çıkarlarına ihanet ettiği düşüncesiyle şirket yetkilileri tarafından Crowe görevden alınmıştır.[209]

2. 1660 Sonrası Osmanlı-İngiliz İlişkileri ve İngiliz Elçileri (1660-1700)

1660 sonrası Fransa'nın Babıâli ile ilişkileri ne denli gergin ise İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu ile bu dönemdeki ilişkileri de genel olarak o denli dostane biçimde gelişme göstermiştir. Zinkeisen'e göre, Doğu Akdeniz'in değişik duraklarında İngilizler ile Osmanlı memurları arasında çıkan ve İngiliz konsoloslarının becerikliliği ve dirayetli tutumları sayesinde genelde hızlı ve kolayca çözülen bireysel sürtüşmelerin dışında, her iki devlet arasındaki iyi ilişkiler asla ciddi bir biçimde bozulmamıştır. İngiltere'nin akıllıca davranarak Girit savaşı sırasında gösterdiği çekingenlik, Dîvân-ı Hümâyun'da daima büyük saygı görmüştür. Ayrıca İstanbul'daki İngiliz elçileri, diğer Hristiyan devletler karşısında bilhassa Thomas Roe'nin onlara kazandırdığı nüfuzlu yeri korumayı başarmışlardır. Bu dönemden sonra artık eski anlaşmaların yenilenmesinde ve genişletilmesinde daima İngiltere'nin Doğu Akdeniz'deki ticaretinin çıkarları

[208] Uzunçarşılı, **age.,** 230-231; Goffman, **age.,** s. 8-9.

[209] Goffman, **age.,** s. 78; Kendi aralarında da Crowe rakibi tarafından zorla İzmir'e gönderilip buradan İngiltere'ye dönmesi için gemiye bindirilene kadar sürekli devam eden bir mücadele içinde olmuşlardır. Zinkeisen, **age.,** C. IV, s. 577.

gözetilmiştir. Bu konuda özellikle eski kapitülasyonların 1662'de Heneage Finch (Kont Winchilsea) ve 1675'te Sir John Finch tarafından onaylatılması bu konuda önemli başarılar olmuştur. Tüm bu dönemlerde ahidnâmelere yapılan ilavelerle İngiltere, Osman-Venedik mücadelesinden dolayı Fransa'dan sonra Venedik'in de Doğu Akdeniz'deki çöküşünü kendi lehine kullanmayı bilmiştir. Bu dönemden sonra İngiltere'nin Osmanlı politikası Doğu Akdeniz ticareti için elde ettiği avantajlarını gelecek açısından emniyet altına almaya yönelik faaliyetlerde bulunmak olmuştur.[210]

1661 yılı başlarında İngiltere'de monarşi yeniden tesis edildikten sonra Kont Winchilsea, Kral II. Charles'in temsilcisi olarak Sir Thomas Bendish'in yerine geçmek üzere İstanbul'a gelmiştir. Elçi Winchilsea, 10 Mart'ta Doğu Akdeniz Şirketinin zengin giysilerinden oluşan hediyeler sunduğu padişahın huzuruna kabulünde yalnızca çok iyi karşılanmakla kalmayıp eski kapitülasyonları da hiçbir zorluk çıkmadan birkaç ilave ile birlikte onaylattırmayı başarmıştır. Winchilsea'nın elçiliği döneminde kâtibi olarak İstanbul'da bulunan Paul Rycaut, Türkçe öğrenmiş, dönemin sadrazamlarıyla görüşmeler yapmış, onların ağzından veya davranışlarından Osmanlı'nın siyasi ve sosyal yapısı üzerine bir kitap yazmıştır.[211] Rycaut bu eserinde Osman-

[210] Johann Wilhelm Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. V, Çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul, 2011, s. 39-40; 1675'te İngiliz elçisi John Finch tarafından alınan ahidnâmenin metni için ayrıca bkz. **Muâheât Mecmûası**, C. I, Dizi XXX, Sayı I, Ankara, 2008, s. 240-262.

[211] **Orijinal adı:** The History of the Present State of the Ottoman Empire: Containing the maxims of the Turkish politie, the most material points of the Mahometan religion, their sects and heresies their convents and religious votaries. The military discipline with an exact computation of their forces both by land and sea**, Londra, 1670. Bu eser Tükçeye Osmanlı**

lı devlet yapısının, adli, askerî ve mali örgütünün, dinsel yaşamının kusursuz bir tablosunu çizmeyi başarmıştır.

Winchilsea, 1668'in sonuna kadar İstanbul'da kalmıştır. Daha sonra yerine elçi olarak Daniel Harvey atanmıştır. Elçinin ilk olarak huzura kabulü, ertesi yılın sonunda Venedik savaşı bittikten sonra, IV. Mehmed'in Yenişehir'den dönüşünde ava çıkmak için bir süre kaldığı Selanik'te olmuştur. Hatta padişah bu huzura kabul sırasında iyi niyet gösterisinde bulunmuş, İngiltere ile Bâbıâli arasındaki anlaşmaların ihlalinin ölüm cezasıyla cezalandırılmasını isteyecek kadar ileri gitmiştir. Ancak bu hüküm, orada bulunan devlet adamları tarafından yapılan müdahalelerle ahidnâmeye eklenmemiştir. İngiltere'ye verilen bu yeni ahidnâmenin Lehistan Savaşı'ndan dolayı onaylatılması gecikmiştir. Daniel Harvey, bu arada 1672 Ağustos'u sonunda İstanbul'da ölmüş ve eski kapitülasyonları oldukça avantajlı ilavelerle onaylatmak ancak 1674 başlarında İstanbul'a gelen halefi Sir John Finh'e nasip olmuştur.[212]

İngiltere Kralı II. Charles tarafından 1672'de İstanbul'a elçi olarak atanan John Finch, 1681'e kadar bu görevini devam ettirmiştir. Sir John Finch, İngiltere elçisi olarak İstanbul'a geldiğinde Osmanlı İmparatorluğu yavaş yavaş Avrupa'ya karşı gücünü kaybetmeye başlamasına rağmen hâlâ Avrupa'nın merkezine doğru ilerlemekteydi. Viyana'yı kuşatmasının yanı sıra denizde de Venediklilere karşı mücadele devam etmekteydi. Finch'in İstanbul'da görev yaptığı süre içerisinde kaleme almış

İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl) adı altında Halil İnalcık-Nihan Özyıldırım tarafından tercüme edilmiş ve TTK tarafından 2012'de basılmıştır.

[212] Zinkeisen, **age.,** C. V, s. 39-40.

olduğu mektupları, küçük seyahatnameleri ve günlükleriyle[213] Türk idare sisteminin canlı bir resmini vermektedir.[214]

II. Charles'in mektubuyla, İngiltere'nin Levant Kumpanyası lehine talep edilen kapitülasyonlar için İngiliz konsolosu Sir John Finch ile beraber Sultan IV. Mehmed'in Edirne'deki sarayında hazır bulunan John Covel[215] de bu huzura kabul töreninde yer almış ve tüm ayrıntılarıyla bu merasim törenini kaleme almıştır. Covel, bu görüşmenin o dönemde yaygın veba salgınına rağmen gerçekleştiğini belirtmektedir.[216] 1675'te John Finch'in elçiliği döneminde o zamana kadar resmî yazışmalarda yalnız Fransa kralının kullanma hakkına sahip olduğu padişah unvanı İngiliz Kralına da tanınmıştır. 1679'ta Fransa hükûmeti Habsburglar ile barış yapınca Babıâli, İngiltere'ye Mısır'da İngiliz konsolosluğu açma izni ve Mısır ile İstanbul arasında ticaret yapma hakkını da vermiştir.[217]

XVII. yüzyılda İngiltere-Osmanlı ilişkileri, Elizabeth döneminin siyasi arayışlarından uzak, büyük oranda ticaret eksenli gelişmiştir. Ancak sürekli biçimde yenilenen kapitülasyonların giderek iki devlet arasındaki münasebetlerde baskı unsuru ol-

---

213 G. F. Abbott'un derlemiş olduğu John Finch'in kayıtları **Under The Turk in Constantinapole-A Record of Sir John Finch's Embassy 1674-1681** adlı kitapta 1920 yılında Londra'da yayınlanmıştır.

214 Tanju Sarı, **Gezginlerin Gözüyle Bir İmparatorluk: İngiliz Seyahatnamelerinde 17. Yüzyıl Osmanlı İktisadi Yapısı,** İstanbul, 1998, s. 31-32.

215 1669 yılında John Covel İstanbul'daki elçiliğe din görevlisi olarak atanmıştır. İstanbul'da bulunmuş olduğu süre zarfında her şeyi gözlemlemiş ve tüm yaşadıklarını kaleme almıştır. Covel'in günlüğü uzun bir süre British Museum'da saklı kalmış, basılması XX. yüzyıl gibi geç bir tarihte olmuştur. Günlük 1893'te Hakluyt Society tarafından basılmış, "Bir Papazın Osmanlı Günlüğü "adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir. John Covel, **Bir Papazın Osmanlı Günlüğü**, Çev. Nurten Özmelek, İstanbul, 2009.

216 Covel, **age.,** s. 171-178.

217 Halil İnalcık, "Osmanlı'nın Avrupa ile Barışıklığı: Kapitülasyonlar ve Ticaret", **Makaleler I**, Ankara, 2005, s. 253.

maya başlamasıyla, önceleri daha çok Levant Şirketinin çıkarlarını takip etmekle görevli olan İngiliz elçileri, zamanla İngiltere'nin siyasi çıkarlarını gözetme görevini de yüklenmişlerdir. Bunlar arasında özellikle 1686-1702 yılları arasında İstanbul'da bulunan William Trumbull ve Lord Paget, Avrupa'da gittikçe güçlenen Fransa'ya karşı cepheler açabilmek için 1683'te başlayan Osmanlı-Avusturya savaşını sona erdirmek yolunda çok gayret sarf etmişlerdir.[218]

II. Viyana kuşatması sonrasında İngiltere'nin Osmanlı politikasının temeli, Doğu'yla ulaşım bağlantısı yönünden stratejik önemi olan ve doğal kaynakları bakımından son derece zengin olan Hindistan'ı güvenlik içinde tutmak olmuştur.[219] Bu amaçla İngiltere, ticari ve siyasi çıkarları için Yakın Doğu ve Osmanlı ile daha fazla ilgilenmeye başlamıştır. Hindistan, kıtasal büyüklüğü ile İngiliz ekonomisine neredeyse sınırsız denebilecek ham madde sağlıyor, ucuz insan gücü de rekabet gücünü arttırıyordu. Hindistan'ı elinde tutmak İngiltere için çok geniş bir alanı da kontrol edebilmek demekti. Hindistan'ı tehdit edebilecek ülkeler ise kuzeyde ve batıda Rusya ve Avrupa'nın diğer sömürgeci devletleri (Fransa, Hollanda vd.) idi.[220]

Bu dönemde Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin ticari boyutu yanında özellikle de siyasi ara buluculuk faaliyetlerinin artması Osmanlı-İngiliz ticari ilişkilerinin zarar görmesine sebep olmuştur. Kumpanya, mümkün olduğu kadar İngiliz diplomatik ilişkilerinden uzak durmaya çalışmıştır. İngiltere'nin yeni elçisi Wil-

---

218 Azmi Özcan "İngiltere", **DİA**, C. XXII, İstanbul, 2000, s. 303.

219 Selim Hilmi Özkan, "II. Viyana Kuşatması Sonrası Türk-İngiliz İlişkileri", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 18, Ağustos 2007, s. 190.

220 Sedat Laçiner, **Bir Başka Açıdan İngiltere**, Ankara, 2001, s. 7.

liam Trumbull, vakit geçirmeden States General'ın Babıâli'ye gönderdiğine inanılan mektupların kopyalarını elde etmek için girişimlerde bulunmuştur. Aynı zamanda Osmanlı'nın barışı kabul etmesi konusunda ara buluculuk faaliyetlerinde Hollanda elçisi Colyer'in de dostluğunu kazanarak gayriresmî düzeyde olmakla birlikte Colyer ile ara buluculuk girişimlerini başlatmıştır. Ancak bu konuda başarı sağlanamamıştır. 1690 yılı başında Trumbull ile Colyer'in arası açılmıştır. Böylece Babıâli'de İngiliz-Hollanda ortak girişimlerinin kısa süren ilk bölümü de son bulmuştur. Onların siyasetlerinde iş birliği sağlamada gösterdikleri başarısızlık halefleri tarafından da tekrarlanmıştır. Bunda en önemli sebeplerden birisi İngiliz elçileri ile İstanbul'daki Osmanlı sarayı arasında fiziki anlamda uzak kalınmış olmasıdır. Bu dönemde İstanbul'da siyasi gücün ne ölçüde sokak kalabalıklarının elinde olduğu gerçeğinden ürken temsilciler çoğu zaman Edirne'de kalmayı tercih etmişlerdir.[221]

Trumbull'un İstanbul'daki durumu da Babıâli ile kolay ilişki sağlamasına elverişli olmamıştır. Normalde bu ilişkiler elçilik tercümanları ve mütercimleri kanalıyla sağlanması gerekirken Trumbull'un aracılığına başvurmak zorunda olduğu kişiler, kraliyet idaresinin değil, Levant Kumpanyası'nın hizmetinde olmuşlardır. Bunların yanı sıra siyasi meselelerde malî destek sağlamaktan kaçınan Levant Kumpanyası'nın personel yönünden çıkardığı güçlüklerden başka, Trumbull ve haleflerinin karşılaştığı bir diğer sorun Londra ile hızlı ve güvenlik altında haberleşmenin zorluğu olmuştur.[222]

---

[221] C.J. Heywood, "1689-1698 Yılları arasında İngiliz Diplomatik İlişkileri", **Türk-İngiliz İlişkileri (1583-1984),** Ankara, 1985, s. 36-38.

[222] Nahide Şimşir, "Osmanlı-İngiliz Münasebetleri (1580-1838)", **Türk Dünyası Araştırmaları,** Sayı 122, Ekim 1999, s. 50.

1691'de elçi Trumbull'un yerine Sir William Hussey elçiliğe tayin edilmiş ise de kısa bir süre bu görevi yerine getirmiştir. Kral III. William, 1691'den beri Babıâli ve kutsal ittifakın müttefikleri arasında barışı sağlamak için büyük çabalar göstermiştir. Öncelikle Hussey'i olağanüstü yetkilerle Viyana'da ve İstanbul'da bu yönde müzakerelerde bulunmakla görevlendirmiştir. Daha o zamanlar kralın telkinleri üzerine Viyana, Varşova ve Venedik arasında barışın temelleri ile ilgili müzakereler yapılmıştır. Ancak bu konuda müttefiklerin taleplerinin fazla olmasından dolayı bu müzakereler başarısız olmuştur. Üstelik aynı yıl içinde hiçbir şey başaramadan Hussey İstanbul'da vefat etmiştir.[223] Hussey'in yerine tayin olan William Harbord da yolda hastalanarak Belgrad'da vefat edince yerine 1692 yılında William Paget gönderilmiştir.[224]

Paget, 1689 yılından 1692 yılı ortalarına kadar III. William'ın Avusturya İmparatoru I. Leopold'ün sarayına tayin ettiği elçi olarak görev yapmış, bu suretle gerek Habsburg gerekse Osmanlı sarayları konusunda elde ettiği geniş bilgi birikimi sayesinde atandığı görev için vazgeçilmez adam hâline gelmiştir.[225] Paget, İstanbul'da geçirdiği ilk iki yılın sonunda hiçbir başarı elde edememiştir. Paget, 1692 yılı boyunca süren muharebelerde ulaşılan denge durumunun taraflardan birisi ya da ötekisi aleyhine bozulmadıkça görüşmelerde ilerleme kaydedilemeyeceğini düşünmüştür. Ancak Sultan II. Ahmed'in ölümü ve tahta II. Mustafa'nın çıkmasından sonra 1695-1696 yılları süresince savaş Osmanlılar lehine bir gelişme göstermiştir. Bu

223 Zinkeisen, **age.,** C. V, s. 142-143.
224 Uzunçarşılı, **age.,** s. 233.
225 Heywood, **a.g.m**, s. 34.

dönemde sadrazam olan Elmas Mehmed Paşa'nın etkisi ve İngiliz gemilerinin Osmanlı sularında korsanlık yaptıkları söylentileri üzerine Osmanlı-İngiliz ilişkileri en durgun dönemini yaşamıştır. Ancak ilerleyen süreç içerisinde savaşın Osmanlılar aleyhine işlemesi yeniden barış görüşmelerinin başlamasına sebep olmuştur.[226]

1683 Viyana bozgunundan sonra Avrupa'da Osmanlılara karşı Habsburglar tarafından papalığın tasdikiyle kutsal ittifak yapılmıştır. Polonya, Venedik ve Rusya da bu ittifaka dâhil olmuşlardır. Rusya böylece ilk defa Avrupa sistemi içinde yer almıştır. Kutsal ittifak kuvvetleri Osmanlı kuvvetlerini yenerek ilerlerken, Fransa'nın Ren Vadisi'nde ilerlemesinden telaşlanan İngiltere ve Hollanda, Habsburglara baskı yapmış, İngiliz elçisi Lord William Paget'in ara buluculuğuyla Karlofça barışının imzalanmasını sağlamıştır. Onların bu yardımına müteşekkir kalan Sultan da İngiltere'ye yeni ticari imtiyazlar bağışlamıştır. Esasen bir tarih vermek gerekirse 1699 İngiltere'nin kısa fasılalarla kesilecek olsa da Osmanlı üzerinde 1878'e kadar sürecek olan siyasi desteğinin başlangıcı olarak kabul edilebilir.[227] Ara buluculuk faaliyetlerinin gelişmesi ve Karlofça'da barış kongresinin başlatılması, Türk-İngiliz diplomatik ilişkilerinde ayrı bir fasıl oluşturmaktadır.

Sonuç

XVI. yüzyıl ile birlikte ortaya çıkan yeni siyasi ve ekonomik yapı İngilizlerin Osmanlı ile yakınlaşmasına sebebiyet vermiştir. Bu dönemle birlikte artık İngiltere, Osmanlı İmpara-

[226] Heywood, **a.g.m,** s. 41.
[227] Uzunçarşılı, **agm.,** s. 580.

torluğu'nun Avrupa'nın Katolik Hristiyan devletleri ile yaptığı mücadelelerde onların yanında yer almaya ve bazen de bilfiil yardım etmeye başlamıştır. Venedik'le ticari rekabet, İspanya ile iktisadi ve siyasi mücadeleler, Avrupa'nın Katolik devletleriyle olan dinî ihtilaflar, çoğunlukla da ticari menfaat düşünceleri Kraliçe Elizabeth'in Osmanlı'ya karşı bir dostluk siyaseti içerisinde olmasını gerektirmiştir. İlk İngiliz elçilerinin Osmanlı'nın dış politikada herhangi bir devlet ile savaş hâlinde olmasına engel olmak ve tüm gücünü İspanya'ya karşı mücadelede kendi müttefikleri olmasını sağlamak amacıyla başlattıkları Osmanlı'nın dış siyasetine yön verme girişimleri daha sonraki dönemlerde de artarak devam etmiştir. Osmanlı topraklarında görev yapan bu ilk İngiliz temsilcileri, bu faaliyetleriyle kısa zamanda Osmanlı'nın politik çekişmeleri içerisinde önemli oyuncular olmuşlardır.

Osmanlı İmparatorluğu ise bu dönemde gücünden o kadar emin olmuştur ki yabancı devletlerin ülke içerisinde ticaret yapabilmeleri için çeşitli imtiyazları vermekten çekinmemiştir. Kraliçe Elizabeth'in Osmanlı siyasetinin en önemli noktasını siyasi çıkarlarından başka ekonomik sebepleri de olmuştur. İngiltere'nin bu konuda en büyük hedefi Avrupa'nın Doğu Akdeniz ticaretinden payını almak ve bilhassa İngiliz tebaasının gemilerini Fransa'nın sahip olduğu ve anlaşmalarla da güvence altına almış oldukları haklara bağlı kalmaktan kurtarmak olmuştur. Ancak İngilizler, bu imtiyazları elde edince bununla da yetinmemiş, Osmanlı nezdinde tüm yabancı milletleri İngiliz bayrağı altında ticaret yapabilmeleri için ellerinden geleni yapmışlardır. İstanbul'da bulunan bu ilk İngiliz elçilerinin faaliyetleriyle İngilizler; Fransızları ve Venediklileri geride bırakarak

Osmanlı İmparatorluğu'nun Hristiyan Avrupa'daki en önemli ticaret ortağı olmuşlardır.

İngiltere de tüm bu ekonomik ve siyasi hedeflerini gerçekleştirebilmek için Avrupa'da Osmanlı'ya karşı bu dönemde papalığın önderliğiyle kurulan kutsal ittifaklara aleni olarak destek vermemiştir. Özellikle İngiltere, papanın Osmanlılara mal satma yasağını göz ardı ederek XVI. yüzyıldan beri Osmanlıya barut, bakır ve çelik gibi özellikle de savaş malzemesi için gerekli maddeleri ihraç etmiştir. Bu ilişkiler zaman zaman bazı siyasi anlaşmazlıklar ile kesintiye uğrasa da ticari ilişkiler devam etmiştir.

XVII. yüzyılın sonuna kadar İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nu özellikle de kendine rakip olan devletleri saf dışı etmeye çalışarak bir pazar olarak kullanmıştır. III. Murad'la başlayan ve her saltanat değişikliğinde yenilenerek ve zaman zaman da İngilizlerin istekleri doğrultusunda yeni maddeler eklenerek verilen ahidnâmeler, 1675 yılına kadar devam etmiştir. İngiltere siyasi alanda hem dış politikada özellikle de İspanya tehlikesine karşı Osmanlıyı kendi taraflarında tutmak ve hem de Osmanlı'nın dış politikada yaşamış olduğu sorunlarda elçilerinin ara buluculuk gayretleri siyasi açıdan iki devletin daha da yakınlaşmasını sağlamıştır. Karlofça Anlaşması'nın imzalanmasında İngiliz elçisinin yapmış olduğu faaliyetler başarıyla sonuçlanmış, Harborne'den beri devam eden İngiliz elçilerinin ara buluculuk konumları Osmanlı diplomasi tarihinde giderek bir gelenek oluşturmuş ve zaman zaman dayatma derecesine varan bu durum Osmanlı'nın sonuna kadar artarak devam etmiştir.

Kaynakça

ABBOTT, G. F., **Under The Turk in Constantinapole - A Record of Sir John Finch's Embassy 1674-1681**, London, 1920.

Ahmet Refik, **Türkler ve Kraliçe Elizabet (1200-1255),** İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat, İstanbul, 1932.

BAĞIŞ, Ali İhsan, "III. George Döneminde İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ekonomi Siyaseti", **Türk-İngiliz İlişkileri (1583-1984)**, Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Ankara, 1985, s. 43-53.

Baron Joseph Von Hammer Purgstall, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. IV, Yay. Haz. Mümin Çevik, Milliyet Basımevi, İstanbul, 2010.

BLOUNT, Henry, **Doğu Akdeniz'e Yolculuk (1634),** ODTÜ Yay., Ankara, 2010.

BURİAN, Orhan, **The Report of Lello Third Engish Ambassadorto The Sublime Porte**, TTK Yay., Ankara, 1952.

……., "Türk-İngiliz Münasebetlerinin İlk Yılları", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. IX, Sayı 1-2, Ankara, 1951, s. 1-41.

……., "Türkiye Hakkında Dört İngiliz Seyahatnamesi", **Belleten**, C. XV, Sayı 58, Ankara, 1951, s. 223-245.

……., "Üç Yüzyıl Önce Memleketimizi Gezen İngilizlerden Peter Mundy", **Belleten**, C. XVI, Sayı 61, Ankara, 1951, s. 27-33.

BÜYÜKAKSOY, Ahmet, **İngiltere'nin İstanbul Elçisi Thomas Roe'nun Diplomatik Yazışmaları (1621-1628),** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2012.

COVEL, John, **Bir Papazın Osmanlı Günlüğü**, Çev. Nurten Özmelek, Dergâh Yay., İstanbul, 2009.

DERELİ, Hamit, **Kraliçe Elizabeth Devrinde Türkler ve İngilizler**, Anıl Matbaası, İstanbul, 1951.

Feridun Bey, **Münşaat-üt Selâtin**, C. II, 1284.

GOFFMAN, Daniel, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler 1642-1660**, Çev. Ayşe Başçı-Sander, Sabancı Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2001.

GÖKBİLGİN, M. Tayyip, "Mehmet III", **İslam Ansiklopedisi**, C. VII, MEB Yay., İstanbul, 1978, s. 535-547.

HEYWOOD, C. J., "1689-1698 Yılları Arasında İngiliz Diplomatik İlişkileri", **Türk-İngiliz İlişkileri (1583-1984),** Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Ankara, 1985, s. 33-43.

İNALCIK, Halil, "Osmanlı'nın Avrupa ile Barışıklığı: Kapitülasyonlar ve Ticaret", **Makaleler I,** Doğu-Batı Yay., Ankara, 2005, s. 237-266.

JORGA, Nikolae, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. III, Çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yay., İstanbul, 2005.

KOCABAŞOĞLU, Uygur, **Majestelerinin Konsolosları-İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğundaki İngiliz Konsoloslukları (1580-1900),** İletişim Yay., İstanbul, 2004.

KURAT, Akdes Nimet, **Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1553-1610)**, TTK Yay., Ankara, 1953.

……., "Hoca Sadeddin Efendi'nin Türk İngiliz Münasebetlerinin Tesisi ve Gelişmesindeki Rolü", **Fuad Köprülü Armağanı**, Yalçın Matbaası, İstanbul, 1953, s. 305-315.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., **Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri-I (1580- 1838)**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Fakültesi Yay., Ankara, 1974.

……., "Ahidnâme", **DİA**, C. I, DİA Yay., İstanbul, 1988, s. 536-540.

LAÇİNER, Sedat, **Bir Başka Açıdan İngiltere**, ASAM Yay., Ankara, 2001.

MACLEAN, Gerald, **Doğu'ya Bakış: 1800 Öncesi Dönem İngiliz Yazmaları ve Osmanlı İmparatorluğu,** ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2009.

……., **Doğu'ya Yolculuğun Yükselişi Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiliz Konukları (1580-1720)**, Çev. Dilek Şendil, YKY, İstanbul, 2006.

MORAN, Berna, **Türklerle İlgili İngilizce Yayınlar Bibliyografyası**, Edebiyat Fak. Yay., İstanbul, 1964.

Muâheât Mecmûası, C. I, Dizi XXX, Sayı I, TTK Yay., Ankara, 2008.

ÖZCAN, Azmi, "İngiltere", **DİA**, C. XXII, DİA Yay., İstanbul, 2000, s. 296-307.

ÖZKAN, Selim Hilmi "II. Viyana Kuşatması Sonrası Türk-İngiliz İlişkileri, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 18, Ağustos 2007, s. 189-204.

REYHANLI, Tülay, **İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yüzyılda İstanbul'da Hayat (1582-1599)**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1983.

RICAUT, Paul, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)**, Tercüme: Halil İnalcık-Nihan Özyıldırım, TTK Yay., Ankara, 2012.

SARI, Tanju, **Gezginlerin Gözüyle Bir İmparatorluk: İngiliz Seyahatnamelerinde 17. Yüzyıl Osmanlı İktisadi Yapısı,** Göçebe Yay., İstanbul, 1998.

Selânikî Mustafa Efendi, **Tarih-i Selânikî,** C. I (971-1003/1563-1595), Haz. Mehmet İpşirli, TTK Yay., Ankara, 1999.

……., **Tarih-i Selânikî,** C. II (1003-1008/ 1595-1603), Haz. Mehmet İpşirli, TTK Yay., Ankara, 1999.

SHOW, Stanford, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C. I, Çev. Mehmet Harmancı, e Yayınları, İstanbul, 2008.

SKILLITER, Susan A., "William Harborne: İlk İngiliz Elçisi, 1583-1588", **Türk-İngiliz İlişkileri (1583-1984)**, Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Ankara, 1985, s. 21-31.

ŞİMŞİR, Nahide, "Osmanlı-İngiliz Münasebetleri (1580-1838)", **Türk Dünyası Araştırmaları,** Sayı 122, Ekim 1999, s. 39-56.

TURAN, Şerafeddin "Sadeddin", **İslam Ansiklopedisi**, C. X, MEB Yay., İstanbul, 1978, s. 27-32.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, C. III, Kısım II, TTK Yay., Ankara, 2003.

……., "On Dokuzuncu Asır Baslarına Kadar Türk-İngiliz Münasebatına Dair Vesikalar", **Belleten**, C. XIII, Sayı 51, Ankara, 1949, s. 573-648.

ÜÇEL-AYBET, Gülgün, **Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)**, İletişim Yay., İstanbul, 2010.

WOOD, Alfred C., **History of The Levant Company**, Frank Cassand Co. Ltd, London, 1964.

YILDIZ, Netice, "İngiliz Yaşamında Türk İmgesi ve Etkileri", **Türkler Ansiklopedisi**, C. XI, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 921-933.

……., "İngiliz Kültüründe Osmanlı Etkileri", **Türkler Ansiklopedisi**, C. XV, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 564-580.

ZINKEISEN, Johann Wilhelm, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. III, IV, V, Çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yay., İstanbul, 2011.